

Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor Zeister geschiedenis 1981

<https://hdl.handle.net/1874/9648>

Van de Holl-Stichting Zeist

11e jaargang, maart 1981, nr 1

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting
voor de Zeister geschiedenis

11e jaargang, maart 1981, nummer 1

=====

Redacteur:

K. Schar ten, Oirschotlaan 11

Dagelijks bestuur der Stichting:

Drs H.J. Eijsink,
voorzitter, Oranje Nassaulaan 3

Mr dr A.A.H. Stolk,
vice-voorzitter, Krullelaan 28

Mr dr H. Emmer,
secretaris, Graaf Janlaan 83

Dr J. Meerdink,
tweede secretaris,
Laan van Beek en Royen 2

L. Visser,
penningmeester, Lommerlust 17;
postgiro: 3.840.383 t.n.v. de
Van de Poll-Stichting;
bank: Algemene Bank Nederland
te Zeist (postgiro 30.549),
t.g.v. rekening 55.86.18.049
van de Van de Poll-Stichting

Mr dr V.A.M. van der Burg,
tweede penningmeester,
Griffensteijnselaan 77

=====

Archief: Het Slot, Zinzendorflaan 1
Het archief der Stichting is geopend op:
dinsdag van 10.30 - 12.30 uur
woensdag van 10.00 - 12.00 uur

"BEEK EN ROYEN" (slot)

Johannes van Laer

Omstreeks 1811 moet het huis "Beek en Royen" al aan Johannes van Laer (1775-1816), de toenmalige "ambachtsheer" van Zeist, zijn verkocht en de Voet van Winssens zullen er toen zelfs 's zomers niet hebben gewoond. Immers op 15 september 1812 20) verhuurt Van Laer aan Adriaan van Romondt "sekere huysinge genummerd 69 ("Beek en Royen"), met daaraan annexe stallinge, tuyn daaragter uitgezonderd de broeyery, gelegen in den dorpe van Zeyst, door de huurder reeds meerdere jaren bewoond, voor den tijd van één jaar, beginnende met 1 November 1812".

Op 24 december 1812 neemt Jacoba Voet van Winssen van Muyden hypotheek op een gedeelte van de gronden van "Beek en Royen". Het gaat om een "Pièce de bruyère" (heidegrond) "au profit des Domaines Imperiaux" (dat zullen wel de vroegere domeingronden van Utrecht zijn geweest).

Vermoedelijk maakten de moeilijke economische omstandigheden het noodzakelijk "Beek en Royen" af te stoten en Johannes van Laer was bereid ook het overige landgoed aan te kopen. We geven hier enkele passages uit het koopcontract van 11 februari 1813 voor de utrechtse notaris P.A. Schermebeek:

Contract de vent

Jacoba Elizabeth van Muyden, épouse de mr Paul Engelbert Voet van Winssen à Utrecht, assistée de son mari et Johannes van Laer à Zeyst, acquéreur, d'Environns deux cent huit hectares des Terres consistant en des Bois de Chênes (eiken), Bouleaux (berken) et sapins (sparren), croisées des Allées des Hêtres (beuken) et Bouleaux, avec une maison s'y trouvant nommée La Maison du Bois no 211 approximant à deux demeures des Journaliers (daggelders) avec les dépendances et Granges. Joignant au Sud-est les Bois de Sapins de Van Kreel et Verdonk et la Bruyère de (onleesbaar) comme au coté du Nord-est".

Hier zal wel de gemene heide zijn bedoeld ten noord-oosten en zuid-oosten van het landgoed. Het blijft altijd moeilijk in de periode vóór de invoering van het kadaster percelen aan te duiden. Er is in dit stuk ook

nog sprake van "une pièce de terre nommée": "het Koeyleland", dat door Van Laer wordt verworven en dat zullen wel de vier morgen land zijn, die in 1793 voor de honderdste penning op f 1.200,-- werden geschat. Nu gaat het hele landgoed voor 37.800 Francs van de hand.

Zo verdwijnen na 137 jaar de belangen van de Verbeek-familie in dit gedeelte van ons dorp, maar het door hen gestichte landgoed is ook nu nog een van de belangrijkste aantrekkingspunten voor de recreatie in onze gemeente; om ons dat duidelijk te maken hebben we "Hoog Beek en Royen", "Pavia" en het Zeister Bos maar bij elkaar te tellen.

Johannes van Laer, de nieuwe eigenaar van "Beek en Royen", was tevens de Ambachtsheer van Zeist. Hij was daarin zijn vader Johannes Renatus (1731-1792) opgevolgd. In de 19e eeuw waren de vrije en hoge heerlijkheden tot ambachtsheerlijkheden geworden. De aan eerstgenoemde heerlijkheden verbonden bijzondere rechten waren afgeschaft, maar het grondbezit van de Heerlijkheid Zeist was nog even groot en Johannes breidde dat door de aankoop van "Beek en Royen" aanzienlijk uit. Door zijn moeder Cornelia Johanna Verbeek (1736-1804), een dochter van de hierboven genoemde Hernhutter Jan Verbeek, was ook hij nog enigszins verwant aan de Verbeeks van "Beek en Royen". Een nog jonge man, geboren in 1775, stond hij in zijn 38e jaar. Niet lang heeft hij evenwel van zijn bezittingen kunnen genieten. Hij overleed reeds in 1816; zijn zeer welgestelde weduwe Anna Charlotte Beuning (1776-1843) overleefde hem vele jaren. Het huwelijk bleef kinderloos. Beide families behoren tot de grondleggers der Broedergermeente Zeist. Uit de inventaris van de nalatenschap (4 februari 1817) blijkt dat wegens grondrente aan de Heer van Zeist (n.b. de eigenaar van het goed tot Zeisterstraat) f 170,-- verschuldigd was; die rente viel evenwel in dit geval weg omdat Johannes zowel Heer van Zeist was als eigenaar van "Beek en Royen".

Verder heeft Van Laer blijkbaar nieuwe percelen bos aangelegd: "nieuw aangelegde perceelen bosch met eekestik en het bouwland daaraan gelegen oostwaarts van Beek en Royen" worden in de inventaris vermeld.

"Beek en Royen" geveild

De erven van Johannes houden "Beek en Royen" nog een paar jaar, maar in 1818 wordt door hen, d.w.z. zijn weduwe en zijn beide broers Cornelis Rénatus (1767-1842) en Jacob (1769-1824) alles van de hand gedaan. Eerst wordt onderhands voor notaris Karsseboom te Zeist op 8 mei 1818 het huis, erve, tuin en stalling van "Beek en Royen" voor f 7.000,-- verkocht aan Johan Peter Coenraad Hendrik graaf van Renesse van Wilp en zijn echtgenote Sara Cornelia Straalman. Dan wordt dus de definitieve scheiding gemaakt tussen het huis met tuin en annexen en het grote grondbezit aan de overzijde van de 2e Dorpsstraat en de Dribergseweg, dat een paar dagen later in openbare veiling komt.

De Van Renneses van Wilp behoorden tot de zeeuwse oeradel; zij waren in de 15e eeuw al Heren van Zeist en Kersbergen geweest 21). Sinds 1855 is het geslacht uitgestorven. Mevrouw Van Renesse behoorde tot de zeer bekende amsterdamse regentenfamilie Straalman, die haar vermogen al weer grotendeels als lakenreder had verworven.

Het eigenlijke buiten werd met alle andere onroerende goederen van Johannes van Laer, waaronder de Heerlijkheid Zeist met het Slot en Blikkenburg op 15 mei 1818 in openbare veiling gebracht ten overstaan van de notarissen G.H. Stevens te Utrecht en J.M. Karsseboom te Zeist. Geveild werd in het toen al bekende veilinggebouw Achter St Pieter te Utrecht. Aan het uitgebreide veilingboekje 22) ontleen we de volgende omschrijving:

"no. 2 (no. 1 is de "gerenommeerde Hooge en Vrije Ambachtsheerlijkheid van Zeyst"): Het groot en zeer uitgestrekt en tot de Jagt, bijzonder wel gelegen en daartoe afgepaalde Bosch, het Bosch van Beek en Royen genaamd, gelegen in de Gemeente van Zeyst, strekkende het voorste gedeelte uit de Zeyster Dorpsstraat tot aan de Oude Arnhemseweg, met kapitale zwaare Beuken en Eiken Boomen beplant en de Vakken met zwaar Eiken Stek bepoot, voorts eene kapitale Moes- en Broeituin, diverse stukken Bouwland in hetzelfde, en een Karssen Boomgaard, zijnde hetzelfde ingesloten aan de eene zijde met de scheidingsgruppel van Zeyst en het scheidingspoor achter de Dorpshui-

zen en aan de andere zijde met de halve zoogenoemde Kippelaan (n.b. dit laatste is niet geheel duidelijk: de Kippelaan ligt vooraan op "Hoog Beek en Royen" vanuit de Laan van Beek en Royen gerekend), het achterste gedeelte van hetzelfde Bosch strekkende uit de Oude Arnhemseweg tot aan de Heide, met diverse trotsch aangelegde Lanen, Vijvers, Kommen en Bergen voorzien, beplant met Eiken, Beuken en Sparre-Boomen, voorts diverse jonge Sparre-Boschen, een aantal Mergen met jong Eike Stek beplant en diverse Mergen met extra zwaar Hakhout. Item een Daghuurders Wooning in het Bosch gelegen, geteekent no. 211 alles tezamen groot 269 Mergen, belend aan de eene zijde het Voorbosch van Zeyst, welks limite in een regte lijn van de Heide loopt, tot op de Oude Arnhemse Weg, op de scheidingspalen, aan de uiteinden geplaatst, blijvende de Weg tusschen de beiden Perceelen en Gemeene Weg, en aan de andere zijde de Gemeene Heide en de Bosschen en Heiweiden aan de Heeren Jacob van Kreel en Matthys Verdonk uitgegeven.

Zijnde de Bouwlanden in het eerste gedeelte van het Bosch gelegen door de vorige Eigenaars bebouwd, en dus in hun gebruik tot na de inoogsting der Veldvrugten. De Moes- en Broeituinen, verhuurd aan Reyn- dert Eggink, tot ultimo December 1818. En het Bos- chhuis, aan Gerrit van Ginkel en Frederik Hilligenekker, tot 1 november 1818.

Er zijn onder dit Perceel begrepen de Boomen, staande op de Oude Arnhemse Weg, voor zoover dit Perceel aan de beide zijde van dien Weg strekt".

Een zeer uitvoerige omschrijving van het landgoed, die vrijwel overeenkomt met de opmeting van landmeter Van Cooten uit 1771 (zie afb. 4).

Op de veiling werd "Beek en Royen" voor een bedrag van f 16.500,-- ingezet door notaris Hendrik van Ommeren, die op de "Nieuwe Gracht bij de Plompe Toren" woonde. Er werd verder niet op geboden en de notaris - die waarschijnlijk wel namens een opdrachtgever handelde - zag zich daarmee "Beek en Royen" toegewezen. Eigenlijke koper was mr Coenraad Willem Wijborgh 23), die te zelfder tijd de Heerlijkheid Zeist kocht. Hij verwierf toen ook de grond-

rente van de Zeisterstraat, waarop het huis "Beek en Royen" met zijn annexen stond, nu eigendom van Van Renesse van Wilp. Wijborgh woonde te Nijmegen, was in 1772 te Hoenlo geboren (hij was behalve van Zeist ook Heer van Hoenlo) en overleed te Emmerik in 1844. Hij was de zoon van een kolonel en gehuwd met een barones van Dedem tot den Berg.

Wat hij met "Zeist" en "Beek en Royen" van plan is geweest wordt niet duidelijk. Wel deed hij beide al weer spoedig van de hand. "Zeist" in 1822 en "Beek en Royen" tegen het eind der twintiger jaren aan de amsterdamse notabele Albert Voombergh.

Albert Voombergh

Voombergh was in 1793 te Amsterdam geboren en in zijn geboorteplaats lid van de gemeenteraad. Hij was ook een tijdlang lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland.

In 1821 trouwde hij met jkvr. Agnes Henriëtta van Loon (geb. 1800 Amsterdam, overl. 1879 Zeist), een lid van een bekend amsterdams geslacht van groot-kooplieden, regenten en bankiers.

Hoog Beek en Royen

Het ligt niet in onze bedoeling hier een uitvoerig overzicht van de buitenplaatsen "Hoog Beek en Royen", "Pavia" en het Zeister Bos te doen volgen. Volledigheidshalve bepalen we ons tot enkele aantekeningen, waarbij we evenwel de gedetailleerde kaart 24) van "Beek en Royen", die voor Albert Voombergh werd vervaardigd, kort nadat hij dit huis had verworven, niet over het hoofd willen zien. Voombergh bouwde er zijn nieuwe buitenverblijf en liet er door de beroemde tuinarchitect J.D. Zocher jr, die in Engeland de parkstijl had bestudeerd, zijn buitenplaats aanleggen 25). Meer dan een eeuw is "Hoog Beek en Royen" door afstammelingen van Albert Voombergh bewoond geweest. Zijn dochter Philippina Constance Isabella Voombergh (geb. Amsterdam 1827) - in 1848 gehuwd met jhr mr Jan Willem van Loon (geb. Amsterdam 1816, overl. 's-Gravenhage 1876) - overleed er in 1905. Zijn kleindochter jonkvrouwe Agnes Henriëtte Constance van Loon (geb. Amsterdam 1850) stierf er hoog bejaard in 1933. Haar zuster Anna Louisa Agatha (geb. Amsterdam 1852), douairière van mr Wilhelm Karl

Frierich Peter, graaf van Bylandt (geb. 's-Gravenhage 1841, overl. Zeist 1924) overleed op "Hoog Beek en Royen" in 1940.

Daarna werd uiteindelijk het huis door de gemeente verworven, grondig gerestaureerd en als ambtswoning achtereenvolgens door de burgemeester, mr A.P. Korthals Altes en mr dr A.A.H. Stolk bewoond. Het park kwam in handen van het Utrechts Landschap, daarna van de gemeente en werd tot openbaar wandelpark bestemd.

Freule van Loon leeft in de herinnering voort als een philanthrope bij uitstek. Op hoge leeftijd was zij en haar zuster omringd door bejaarde bedienden, waarbij de vraag kon worden gesteld of de bedienden voor haar of zij voor de bedienden zorgde. Zij was zeer slecht ter been en toen mijn vader door haar neef Van Lennep advies werd gevraagd omtrent de mogelijkheid een lift in te bouwen, was zij daartoe niet te bewegen, tenzij het personeel er wat aan had. De lift is er naar ik meen toch niet gekomen.

Pavia

Evenals in 1818 het grote bezit over de straatweg van "Beek en Royen" werd afgescheiden, werden in de vijftiger jaren van die eeuw de bossen aan de overzijde van de Arnhemse Bovenweg van "Hoog Beek en Royen" gescheiden. Toen verrees daar de buitenplaats "Pavia" ("Pauw") door Albert Voombergh, bij haar huwelijk (1855) met mr Matthieu Christiaan Hendrik ridder Pauw van Wioldrecht (1816-1895) voor zijn dochter Aletta Cornelia Anna Voombergh (geb. Amsterdam 1828, overl. Zeist, "Pavia" 1913) gesticht. Een dochter van dit echtpaar, mevrouw Adriana Johanna Pauw van Wioldrecht (geb. Zeist 1865, overl. Zeist, "Pavia" 1936), was in 1892 getrouwd met Rutger Jan graaf Schimmelpenninck (geb. Amsterdam 1855, overl. Zeist, "Pavia" 1935). Graaf Schimmelpenninck was luitenant-generaal der infanterie geweest, had in Nederlands Oost-Indië dienst gedaan en was ridder in de militaire Willemsorde. Een sociaal voelend man; vele jaren te Zeist voorzitter van de Vereniging "Bethanië" (kinderuitzending). Het echtpaar heeft lange jaren op "Pavia" gewoond. Na de dood van gravin Schimmelpenninck kwam "Pavia" in handen van de heer Gerritsen, wiens erven het huis in 1947 verkochten aan de Vereniging

voor Christelijk Voorbereidend Wetenschappelijk en Algemeen Voortgezet Onderwijs, die het 30 jaar als meisjesinternaat gebruikte. Het huis was in mobilisatie- en oorlogstijd bij nederlandse, duitse en canadese militairen in gebruik geweest en werd grondig gerestaureerd. In 1977 deed de Vereniging "Pavia" weer van de hand. Het huis had achtereenvolgens verschillende eigenaren, die het aan het Rijk verhuurden als opvangcentrum voor politieke vluchtelingen, Antillianen enz.

Het Zeister Bos

Intussen was van dit buiten sinds vele jaren al weer het Zeister Bos afgescheiden, dat in 1913 - ter grootte van 198 ha - in openbare veiling door de gemeente Zeist voor de som van f 407.275,-- van de erven der douairière Pauw van Wieldrecht-Voombergh werd gekocht. Ook een stuk van het terrein van Pavia werd na het overlijden van gravin Schimmelpenninck door de gemeente verworven en bij het Zeister Bos gevoegd.

Een enkele blik nog op de "Kaart van de Hofstede Hoog Beek en Royen en aangrenzende gronden, toebehorende aan de wed. heer Albert Voombergh, op verzoek uit het kadastrale plan opgemaakt in de maand juli 1830" (afb. 6). We vinden het grootste deel van Zeist op deze kaart. Nog steeds is er veel van de aanleg van Hendrik Verbeek op terug te vinden: vijvers, lanen, beekjes en kommen. De Laan van Beek en Royen wordt er aangeduid zowel als laan als bos. Bebouwing is daar niet. Wel op Nooitgedacht en de percelen van de huizen op Nooitgedacht lopen door tot de Laan van Beek en Royen. Bij de ingang van de z.g. Kippelaan (dit is de laan achter het toegangshek tot "Hoog Beek en Royen") staat aan de zijde van de Laan van Beek en Royen een stal. Ook naast de hofstede "Hoog Beek en Royen", een bescheiden huis, aan de zijde van "Sparrenheuvel" bevindt zich een stal. Verderop zien we het hertenkamp als bouwland en de sportterreinen als weiland aangeduid.

Ongeveer ter hoogte van het Jagershuis vinden we al een huis en erf aangegeven.

Vele wegen 26), die oudtijds openbaar waren, komen bij de vorming van de nieuwe buitenplaatsen langs de Driebergseweg in de eerste decennia na de franse tijd op afgesloten terrein te liggen. Dit is kennelijk ook het geval met de Kippesteeg (laan) op "Hoog Beek en Royen". Voombergh wordt door het gemeentebestuur toegestaan die zogenaamde Kippesteeg op te nemen in zijn landschapsarchitectuur, maar moet in ruil daarvoor de zandweg als "gezichtslaan", toen ook al Laan van Beek en Royen geheten, afstaan. Nog tijdens het leven van zijn kleindochter jonkvrouwe A.H. van Loon waren de bomen langs de Laan van Beek en Royen haar eigendom, waar zij, bijgestaan door tuinbaas Hölscher, angstvallig over waakte. De hoge beuken dateerden nog uit de tijd der Verbeeken (1e helft 18e eeuw) en leverden bij felle stormen gevaar voor de omgeving op. Dan kwam het wel voor dat een verbinding door een stalen kabel een wrakke boom met een steviger exemplaar overeind moest worden gehouden. Na de tweede wereldoorlog kwam ook voor deze statige laan het einde. In 1947 werden zij door het Rijk, de nieuwe eigenaar van de weg, gerooid. Voor de bomen was f 3.000,-- betaald. Achter de bezitting van de Van Renneses van Wilp, het oude huis "Beek en Royen", vinden we in 1830 nog de waterpartij van 1771 en aansluitend hetzelfde watercarré achter de Dorpsstraat-huizen als in de 18e eeuw: sloten die verder begrensd worden door de Nassau-Odijklaan en de Lageweg. We bepalen ons nu tot de geschiedenis van dit huis en zijn naaste omgeving.

Verkoop "Beek en Royen"

Blijkbaar hebben de eigenaren van de huizen langs de Tweede Dorpsstraat geleidelijk terrein van "Beek en Royen" in gebruik genomen. Dit blijkt namelijk uit een overeenkomst van 18 november 1820 tussen Sara Cornelia Straalman, douairière baronesse van Renesse van Wilp, en de eigenaren van de belendende percelen, van wie we volledigheidshalve de namen geven: Jacob van Laer, Pieter Hendrik Brouwer, Claus Peter Fries, Johannes van Altena, Frederik Verdonk, Arnoldus van Scherpenzeel, Elizabeth van Brienens, Weduwe Ruth Blanken, Hendrik Blanken, G. Moen.

De eigenaar van "Beek en Royen" ziet af van het (gebruiks-) recht op het gedeelte van de grond, lopende "tot aan de paaltjes, welke door de eigenaar van voorschreven huizingen zijn gesteld geworden, tegen de beukehaag van het buitengoed Beek en Royen meergemeld, te rekenen van de muur van hetselve tot aan den eigendom van Mevrouw van Meurs van Vollenhoven (ter plaatse van het tegenwoordige postkantoor) met belofte om op dezelve grond nimmer enig regt van eigendom te zullen reclameren".

De eigenaren van de Dorpsstraat-huizen verplichten zich onder meer een schutting te plaatsen vanaf de muur van "Beek en Royen" tot aan de eigendom van mevrouw Van Meurs van Vollenhoven. Men had dus blijkbaar op eigen gezag paaltjes geplaatst en daarmee op de rechten van "Beek en Royen" inbreuk gemaakt.

Intussen gaat de geschiedenis door. Een dochter van het echtpaar Van Renesse-Straalman: J.G. Gravin van Renesse van Wilp erft "Beek en Royen", maar sterft vóór haar man Walraven Robbert van Heeckeren van Brandsenburg. Walraven blijft vruchtgebruiker tot zijn dood en bewoont "Beek en Royen". Hij overlijdt in 1845 en dan wordt de nalatenschap van mevrouw Van Heeckeren van Brandsenburg door de nabestaanden gescheiden en komt "Beek en Royen" op 20 september 1845 te Utrecht bij de ons reeds bekende notaris G.H. Stevens in openbare veiling.

Uit het procesverbaal van die openbare verkoop nemen we de volgende omschrijving over:

"Het buitengoed genaamd Beek en Royen, bestaande in een heerenhuizinge nommer 69, Stalling en Koetshuizen (deze stalling en koetshuizen zullen naast het huis aan de Dribergse kant gestaan hebben (vgl. de prent van Soeterik uit de atlas van Mourot, afb. 5), schuur en verdere getimmerten, erven en grooten tuin beplant met vele vruchtboomen en voorzien van broeiery tezamen groot vijf en negentig roeden twintig ellen staand en gelegen in de gemeente van Zeyst aan het einde der Dorpsstraat strekkende uit dezelve tot aan de watersource van Zeyst of waterloop van Zeyst achter en langs denzelven tuin gelegen belend aan de eene zijde den Rijtuigschilder Moen en aan de andere zijde eene steeg - kadaster sectie G, nummer 297,

tuin achttien roeden zestig ellen 298, gracht als bouwland 16 roeden tachtig ellen; 299, Terrein van vermaak drie en veertig roeden zestig ellen; 300, huis zes roeden zestig ellen en 300a, tuin negen roeden zestig ellen - welk perceel is vrij en ontheven van hypotheek...".

Dit laatste moge waar zijn, de grondrente van het "goed tot Zeyster straat" blijkt in 1845 nog onverminderd voort te bestaan want de bezitting is wel belast "met een jaarlijkse grondrente van 65 gulden, vroeger ten behoeve van de Ambachtsheer van Zeyst, Johannes van Laer, thans ten behoeve van Mejuffrouw Juliana Louise van Laer". Deze Juliana Louise (1810-1877), was een oomzegster van Johannes van Laer en in haar zullen we de laatste eigenaresse van het uit de middeleeuwen daterende "goed tot zeister straat" 27) moeten zien: bij de grondwetsherziening van 1848 immers kwamen al deze oude rechten te vervallen.

We kunnen nu ook de watersource van Zeist (waarbij we bij Zeist niet zozeer aan het dorp dan wel aan het Slot met zijn vijvers en fontijnen moeten denken) localiseren als de sloten langs de Lageweg naar de Nassau-Odijklaan, die in verbinding staan met de stroompjes uit het Zeister Bos; en "de steeg aan de andere zijde" kan niet anders zijn dan het verlengde van de Kippelaan aan de andere kant van de Driebergseweg tussen "Kosmos" en de vroegere oranjerie van "Hoog Beek en Royen" (nu afdeling planologie van openbare werken).

De verzekeringsbank "Kosmos" (nu openbare werken), waarvan de heren Van de Poll, vader en zoon, directeuren waren werd op het terrein van "Beek en Royen" in 1901 gebouwd.

Voor f 8.100,-- werden in 1845 kopers Gerrit Meerdink (1806-1877) en het Broedergemeentelid Christian Hartwigsen (1786-1872), van oorsprong een Deen afkomstig uit Tønder in Zuid-Jutland. De eerste wordt aangeduid als metselaar, Hartwigsen als kamerbehangster, maar bij zijn overlijden als "anstreicher" (schilder). Meerdink, geboortig uit Neerlangbroek maar afkomstig uit een winterswijkse familie van z.g. scholte-boeren, had zich in het eind der twintiger jaren te Zeist gevestigd. Die plaats bood toen voor ambachtsheden als metselaars, timmerlieden, stalhouders, zadelmakers, rijtuigschilders, paardenhandelaars, enz. bij

het stichten en onderhouden van de buitenplaatsen perspectieven. Zij trokken naar Zeist, waar zich zelfs een maatkleermaker (livreien, herenkleding) vestigde. We denken hier aan bekende zeister namen als Van Nie, Van Wijk, Van Arkel, Van Dijk, Uitman, Van de Haar, Van Zanten. Christian Hartwigsen wordt behalve als behanger en schilder ook "voorzitter" genoemd, een veelzijdig man.

Het is duidelijk dat "Beek en Royen", met het oog op een wederverkoop, door Meerdink en Hartwigsen werd gekocht. Dat gebeurde dan ook op 24 augustus 1848 toen huis, bijgebouwen en tuin voor f 35.000,-- werden verkocht aan jhr Leendert Marinus Schuurbeque Boeye. De heer Schuurbeque Boeye stamde uit een zeeuws regentengeslacht. Hij werd geboren te Zierikzee in 1820 en overleed te 's-Gravenhage in 1900. Te Zeist was hij van 1851 tot 1869 gemeenteraadslid. Hij volgde als zodanig C.W.H. Verbeek op, aan wie we in ons artikel "Herinneringen aan "De Koppel" te Zeist" 28) aandacht hebben geschonken. Hij was in 1847 te Zierikzee gehuwd met jkvr. Jacomina van Vrijberghe (geb. Zierikzee 1822, overl. 's-Gravenhage 1891).

Erg lang hebben de Boeye's niet op "Beek en Royen" gewoond. In 1861 deden zij het alweer van de hand. Voor f 17.000,-- werd op 2 november van dat jaar "Beek en Royen" verkocht aan mevrouw Henriëtte Wilhelmina van de Poll-van de Poll (geb. Bummel, Luxemburg 1828, overl. Zeist 1900), de echtgenote van jhr Frederik Harman van de Poll (geb. Amsterdam 1823, overl. Zeist 1909).

Met deze familie zijn we tot ons uitgangspunt in de eerste paragraaf van deze historie teruggekeerd. Zij heeft 90 jaar het huis bewoond en verdient het dat we hier aan het slot nog enige aandacht aan haar schenken. Zonder haar was onze Van de Poll-Stichting niet in het leven geroepen.

Frederik Harman was inspecteur le klas der registratie en domeinen en later directeur van de levensverzekeringsmaatschappij "Kosmos" te Zeist. Zijn werkkring bracht met zich mee, dat hij voor zijn komst naar Zeist herhaaldelijk van standplaats wisselde. De oudste kinderen zijn dan ook telkens in een andere gemeente geboren. Hieronder volgt een overzicht 29) waarbij de voornamen die bij de zeister

bevolking bekend zijn (of waren), werden onderstreept.

1. Jkvr. Frederika Louise Henriëtte van de Poll, geboren Elst 5 september 1853, overleden Zeist 17 maart 1946. Dame du palais hon. van H.M. de Koningin, hofdame van H.M. de Koningin Moeder.
2. Jkvr. Clara Pauline van de Poll, geboren Doesburg 17 maart 1855, overleden Zeist 29 april 1943.
3. Jkvr. Louise Pauline van de Poll, geboren Bergen op Zoom 21 april 1857, overleden Zeist 17 februari 1943. Dame du palais hon. van H.M. de Koningin, opvoedster van H.K.H. Prinses Juliana.
4. Jhr mr Frederik (Frits) van de Poll, geboren Zeist 17 maart 1860, directeur levensverzekeringsmaatschappij "Kosmos", overleden Zeist 6 april 1937.
5. Jhr Archibald van de Poll, geboren Zeist 26 februari 1862, overleden Zeist 3 april 1863.
6. Jhr Andreas Jacobus van de Poll, geboren Zeist 17 oktober 1864, pol. student, overleden Delft 27 april 1885.
7. Jhr Willem Hendrik Joan van de Poll, geboren Zeist 1867, kolonel cavalerie, overleden Haarlem 23 januari 1921, huwde 11 oktober 1894 jkvr. Anna Agatha Geertruida Gevaerts, geboren 's-Gravenhage 8 januari, overleden Hoevelaken 10 oktober 1941.
8. Jkvr. Joanna Margaretha Elizabeth van de Poll, geboren Zeist 15 mei 1872, overleden Zeist 9 november 1970.

Freule Jo was de laatste bewoonster van "Beek en Royen". Het heeft haar heel wat pijn gekost het huis, waar haar geslacht negentig jaar had gewoond, te verlaten. Evenals haar hele familie was zij bijzonder gehecht aan traditie en overgeleverde zaken van vorige generaties. Zonder dit streven om zoveel mogelijk zaken, papieren, afbeeldingen, overleveringen, die voor volgende generaties interessant kunnen zijn, te bewaren, was onze Stichting misschien niet tot stand gekomen en had deze historie van "Beek en Royen" zeker niet geschreven kunnen worden. Zij was er - om een enkel voorbeeld te noemen - in haar laatste jaren op "Beek en Royen" nog trots op dat een aantal boompjes in kuipen, die in de tuin stonden, afkomstig waren uit de tijd dat de familie Schuurbeque Boeye het huis bewoonde.

Over de rest van de geschiedenis van het huis kunnen we

kort zijn. Het werd tot kantoorruimten ingericht en in de tuin werden laboratoria gebouwd. Binnen 30 jaar ging alles in verschillende handen over. In 1952 werd het gekocht door de N.V. Schokbeton; in 1959 door het "Verenigd Plastic Verkoopkantoor N.V., Zeist"; in 1970 door de N.V. D(e) S(taats) M(ijnen) te Heerlen. Van de D.S.M. werd het huis en omgeving bij raadsbesluit van 14 januari 1980 door de gemeente Zeist gekocht om er gemeentelijke administraties in te vestigen. Tussen "Kosmos" en de belending van "Beek en Royen" vond de doorbraak van een verkeersweg naar de Driebergseweg plaats.

Daarmee zijn we ongeveer drie eeuwen van dit plekje Zeist rondgekomen en kunnen we tot slot vaststellen dat de gemeente Zeist van het grote landgoed "Beek en Royen" thans de belangrijkste stukken in haar bezit heeft: de huizen "Beek en Royen" en "Hoog Beek en Royen" met het bijbehorende park en het Zeister Bos met het Pavia Bos.

Aanhangsel

We zouden met het bovenstaande onze beschouwingen over "Beek en Royen" kunnen beëindigen, maar willen nog enkele opmerkingen toevoegen over de Laan van Beek en Royen en de bebouwing van die laan.

Doordat de schrijver van dit artikel op no 2 ("Woold") woont in een huis dat sinds 1898 familiebezit is, is hij in staat althans over dit huis - en het behoort tot de oudste langs deze laan - iets mede te delen.

De Laan van Beek en Royen was in oorsprong niet anders dan een z.g. gezichtslaan op het huis "Beek en Royen". Voor verkeer naar het huis was deze niet nodig; voor dat doel was er de Dorpsstraat. Een fraai gezicht op en vanuit het huis gaf die allée wel.

Nu wordt in de jaren twintig mevrouw Van Renesse van Wilp-Straalman blijkbaar wat gemakkelijk: zij regelt - we zagen het al - het een en ander met de Dorpsstraat-bewoners in voor hen gunstige zin. Over de Laan van Beek en Royen heeft zij niet veel te vertellen, die behoort sinds 1818 aan de eigenaar van "Hoog Beek en Royen": eerst Wijborgh, later Voomborgh. Maar ook die heren staan veranderingen op hun bezit blijkbaar toe en moeten terreinen

van de hand hebben gedaan. Zo wordt in 1820 door D. van Wijk een stalhouderij met woonhuis aan het begin van de Laan tegenover "Beek en Royen" gesticht.

Op de scheiding van het bezit van het huis te Zeist en "(Hoog) Beek en Royen" zijn wat kleinere huizen gebouwd. Zij worden aangeduid als de buurt genaamd Nieuw Zeist. Nooitgedacht heet in de volksmond ook nu nog wel de Buurt. De percelen van deze huizen lopen door tot aan de Laan van Beek en Royen. En daar moet in de jaren na 1820 Van Wijk ook grond hebben verworven. Omstreeks het midden van de eeuw ontstaan er de eerste huizen.

Wat Laan van Beek en Royen 2 betreft: de grond voor de bouw werd door de bekende zeister arts Frans Adriaan Snellen gekocht van Teunis van Wijk, grondeigenaar te Zeist (acte voor notaris van Diggelen, Amersfoort 19 mei 1863). Het terrein, groot 10 roeden en 40 ellen, wordt omschreven als tuingrond en gelegen in de "buurt Nieuw Zeist". De terreinen langs de Laan van Beek en Royen werden toen dus tot het huidige Nooitgedacht gerekend. Er zijn enkele merkwaardige voorwaarden bij de verkoop: in de genoemde percelen zal "nimmer sterken drank mogen worden verkocht, noch de stalhouderij uitgeoefend, of enige fabriekzaak daargesteld mogen worden". Er wordt tevens een servituut van uitgang van Nooitgedacht naar de Laan van Beek en Royen en omgekeerd gevestigd. Ook aan Antonia Scherpenzeel, weduwe van Frederik Verdonk wordt bij dezelfde gelegenheid een perceel tuingrond verkocht. Deze rechten van uitgang naar Nooitgedacht bij de verschillende woonhuizen hebben nog lang bestaan: het huis no 4, van 1853, beschikt er zelfs nu nog over.

Het ziet er naar uit dat de Van Wijks grotere stukken grond tussen Nooitgedacht en de Laan van Beek en Royen van de eigenaren van "Hoog Beek en Royen" hebben kunnen verwerven en er bij doorverkoop voor zorgden dat hun stalhouderij, kort na 1845 met een diligence-onderneming op Utrecht uitgebreid, aan de "kop" van de Laan geen concurrentie zou ondervinden.

Dr Snellen en later zijn zoon Karel, eveneens arts, waren zeer bekende figuren in de zeister samenleving vanaf het midden der 19e tot diep in de 20e eeuw. De oude dokter overleed in 1886, waarna zijn beide ongetrouwde dochters

Bertha en Agatha het huis in 1887 verwierven. Mijn vader, Johan Meerdink, de latere gemeente-architect, kocht het van haar in 1898. Van de Snellens zij hier tenslotte nog vermeld, dat een andere zoon van F.A. Snellen, hoogleraar in de oogheelkunde te Utrecht werd en als eerste ter bepaling van de visusscherpte gebruik is gaan maken van in grootte steeds geringer wordende lettertekens.

Blijven we bij de Laan van Beek en Royen: die werd geleidelijk volgebouwd met grotere en kleinere huizen langs de - wat we nu zouden noemen - ventweg.

Verschillende van deze huizen verhuurden des zomers kamers aan pensiongasten uit de steden. In de periode dat de Laan nog niet verhard maar een gewone zandweg was, afgezet met hardstenen paaltjes ter hoogte van de Jufferstraat en de 2e Hogeweg, werd 's middags midden in de Laan thee gedronken. Zelfs later werd dit nog wel gedaan in de berm tussen vent- en middenweg. Een eind kwam aan het theedrinken midden in de laan toen de weg verhard en voor doorgaand-verkeer geschikt gemaakt werd. Dat gebeurde in 1914, nadat de mobilisatie was afgekondigd. Vele bouwwerken werden toen stilgelegd en mijn vader - de gemeente-architect - vertelde dat de vrijgekomen arbeiders - voor zover niet gemobiliseerd - werden ingezet voor het verharren van de Laan van Beek en Royen. Ik herinner me nog - als klein jongetje - de vordering van paarden voor het leger, die op de nog niet verharde Laan van Beek en Royen in 1914 plaats vond.

Wat er in de daarop volgende decennia ter plaatse gebeurde mag bekend worden verondersteld: asfalteringen, verbredingen, rooien van en nieuw beplanten met bomen, weg-verlegging en aan het verkeer aanpassen van de uitmonding bij de Dribergseweg.

Dat de laan tussen Hogeweg en Jufferstraat, tussen de paaltjes dus, als voetenlaan werd aangeduid lijkt me verklaarbaar: gaan kon men er alleen te voet. Waarom dit "voeten" evenwel een verbastering van de familienaam "Voûte" 30) zou zijn, werd me niet duidelijk. De naam Voûte ben ik in verband met "Beek en Royen" nergens tegengekomen. Wel hebben we de familie Voet van Winssen ontmoet en het is begrijpelijk, dat zeistenaren in het begin van de 19e eeuw, gewend als zij waren de Laan naar de families

Verbeek en Van Royen te noemen, haar omstreeks die tijd naar de bewoner van "Beek en Royen" als Voetenlaan gingen betitelen. Iets wat lang populair kon blijven, juist omdat men er niet kon rijden.

J. Meerdink

Noten

20. De acte is in het bezit van de heer Ch. van Laer te Cherry Hill (New Jersey, U.S.A.)
21. E.B.F. Wittert van Hoogland, Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtse Ridderhofsteden en Heerlijkheden, 1912, deel II, pag. 462 e.v.
22. Aanwezig in het archief van de Van de Poll-Stichting, Slot Zeist
23. Wittert van Hoogland, o.c., pag. 462 e.v.
24. Aanwezig onder no 49 in de kaartenatlas in het archief van de Van de Poll-Stichting, Slot Zeist
25. R. van Luttermvelt, De Stichtsche Lustwarande, Amsterdam, 1949, pag. 145
26. A. van de Bunt, o.c., pag. 53
27. J.Ph. de Monté verLoren, o.c.
28. Bulletin Van de Poll-Stichting, IX, 1979, pag. 43
29. Nederland's Adelsboek 1930, XXVIII, pag. 314
30. L. Visser, De straatnamen van Zeist, pag. 23, Van de Poll-Stichting, 1978

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS

(Periode november 1979 tot en met november 1980)

Maandag 3 december 1979 kwam het dagelijks bestuur bijeen. De vergadering was gewijd aan het opstellen van een agenda voor de Raad van Beheer. Het was de eerste bijeenkomst, die de heer Stolk presideerde als vice-voorzitter.

Maandag 10 december kwam de Raad van Beheer in het Slot bijeen. In deze vergadering kwamen vooral de activiteiten van de werkgroepen ter sprake, bijv. van de werkgroep plaatselijke monumentenlijst en de excursiecommissie.

De genealogische werkgroep werd opgeheven. De historische werkgroep en de publikatiecommissie werden samengevoegd en deze "vernieuwde" historische commissie zal tevens fungeren als redactiecommissie. Zij bestaat uit mevrouw Mollen en de heren Meerdink (voorzitter), Ruijs, Stolk, Kuyper, Visser, Van der Burg en Scharten.

Donderdag 13 december hield drs H.M.J. Tromp, werkzaam

bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, een lezing over de kastelen en historische huizen langs de Langbroekerwetering en Kromme Rijn.

Donderdag 14 februari 1980 vond een bijzondere bijeenkomst van de Raad van Beheer plaats, waarin afscheid werd genomen van een verdienstelijk lid, mr H.B. van Rhijn.

Tevens werd mr dr V.A.M. van der Burg benoemd tot tweede penningmeester.

Woensdag 2 april sprak mevrouw dr E.P. de Booy uit Bilt-hoven voor ons over het dorpsonderwijs in de provincie Utrecht in de 17e en 18e eeuw.

Zaterdag 10 mei werd in Oudewater onder auspiciën van de Stichtse Culturele Raad de Historische Dag 1980 gehouden. Onze Stichting was hierbij vertegenwoordigd door de dames Mollen en Bertoen.

Vrijdag 19 september organiseerde onze Stichting een hele-dagexcursie naar de historische stad Oudewater, waar onder andere de hervormde kerk en het stadhuis werden bezocht en een rondgang werd gemaakt door het centrum.

Vrijdag 31 oktober werd in het Museum Flehite te Amersfoort de tentoonstelling "Wilhelmina 1880-1980" geopend, waarbij onze Stichting was vertegenwoordigd door de heer Emmer.

Dinsdag 11 november hield dr C. Dekker, rijksarchivaris van de provincie Utrecht, een lezing over de dam, die begin 12e eeuw in de Kromme Rijn werd aangelegd in Wijk bij Duurstede.

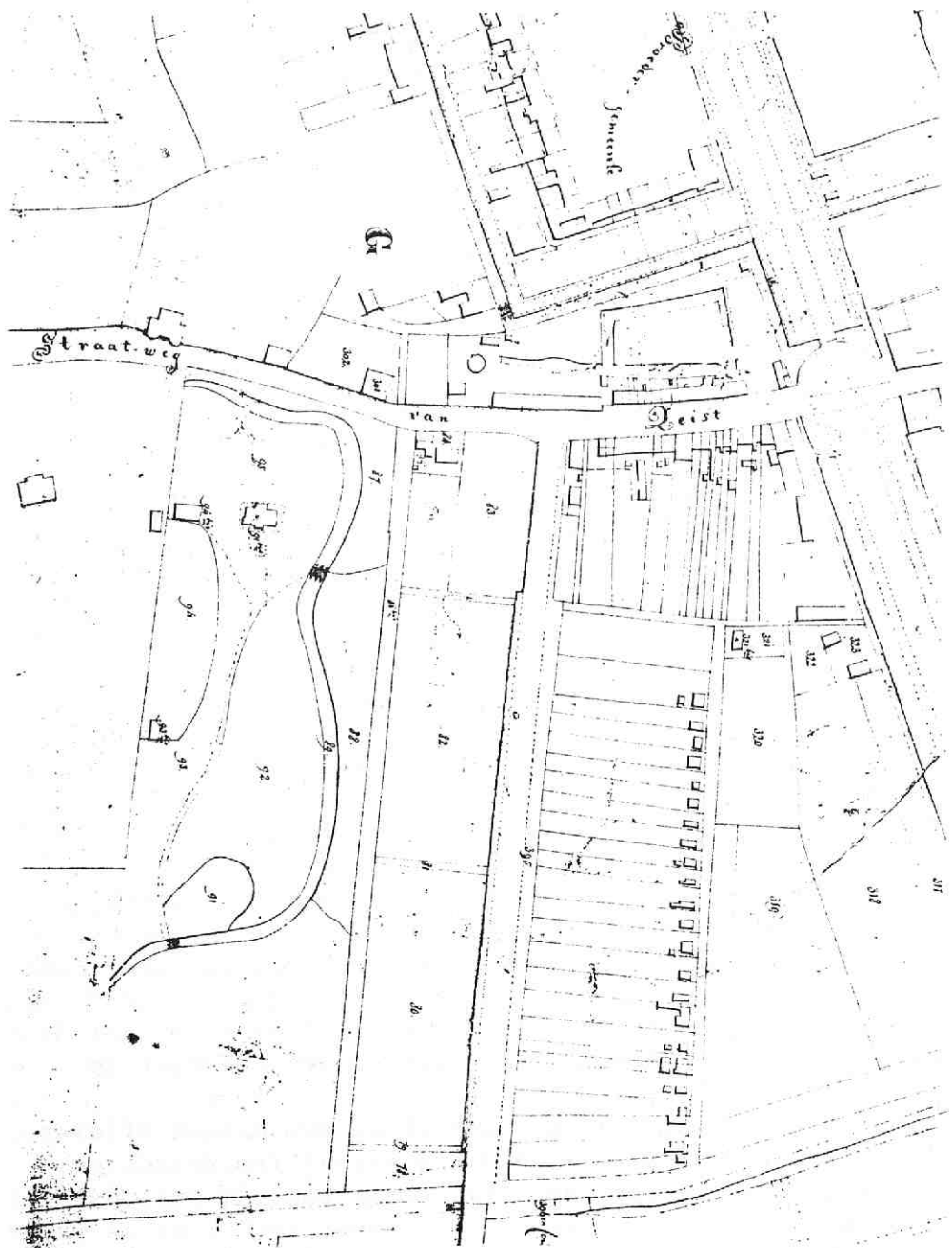
De archiefwerkzaamheden maakten grote vorderingen. Mevrouw Mollen hield de persverslagen bij en is begonnen met het ordenen van de prenten. Mevrouw Bertoen heeft de inrichting van de iconografische atlas bijna voltooid. Zij en de heren Scharthen en Emmer waren regelmatig in het Slot aanwezig om bezoekers te ontvangen en inlichtingen te verstrekken.

In september van dit jaar verscheen een nieuwe aflevering van de Bronnen voor de geschiedenis van Zeist, de eerste aflevering van deel III, omvattende de periode 1600-1630.

Er zijn in deze verslagperiode weer vier nieuwe bulletins verschenen.

Het aantal begunstigers is met 400 ongeveer gelijk gebleven.

H. Emmer
secretaris

6. Kaart van de Hofstede "Hoog Beek en Royen"
en aangrenzende gronden, 1830

I. Inleiding

Het kerspel Zeist bestond in de middeleeuwen uit een aantal gerechten: het uitgestrekte dagelijkse gerecht van Zeist, het Gaesbeekse gerecht, Stoetwegen, Cattenbroek, De Breul, De Kroost en de Cockaertshoeve (1). In 1677 werden Zeist en Driebergen tegen betaling van f 5.000,-- als hoge heerlijkheid door de Staten van Utrecht afgestaan aan graaf Willem van Nassau, heer van Odijk, op diens verzoek. Binnen de hoge heerlijkheid Zeist bleef echter onder meer de lage- of ambachtsheerlijkheid Cattenbroek als zodanig in stand. Deze ambachtsheerlijkheid had een oppervlakte van 263 morgen en was gelegen in het gebied tussen Bunnik en Zeist. Op gezag van J.Ph. de Monté verLoren (2) kan worden aangenomen dat Stoetwegen en Cattenbroek aanvankelijk één leen vormden, dat in 1479 werd gesplitst.

In 1682 wordt Johan Pesters "raad in den Hove" met Cattenbroek beleend (3). Vanaf die tijd tot in onze eeuw speelt het geslacht De Pesters, aanvankelijk Pesters geheten maar sedert 1856 De Pesters, een rol in de geschiedenis van Zeist. De verschijning van de inventaris van het familie-archief De Pesters (4) is voor mij aanleiding om aandacht te vragen voor de rol, die dit geslacht gespeeld heeft als heren van Cattenbroek, leden van de gemeenteraad van Zeist en bewoners van buitenplaatsen aan de Utrechtseweg te Zeist. Een hoogtepunt aan invloed en aanzien bereikte dit geslacht in de tweede helft van de negentiende eeuw (5).

Het geslacht De Pesters is afkomstig uit Maastricht en leverde tal van officieren aan het Staatse leger. Aanvankelijk woonde de familie in de stad Utrecht, vervolgens op Huize "Niënhof" te Bunnik, welk landgoed grenst aan de heerlijkheid Cattenbroek en later te Zeist in de 19e en 20e eeuw op de buitenplaatsen "Oirschot", villa "Nuova", "Bloemenheuvel" en aan de le Dorpsstraat. In de achttiende eeuw is "Wulperhorst" ge-

leggen in de ambachtsheerlijkheid Stoetwegen een tijdje in handen geweest van het geslacht (De) Pesters.

In de Oude Kerk aan de Dorpsstraat te Zeist (6) bezat W.N. Pesters, heer van Cattenbroek, oud-kolonel en watergraaf van de Vecht, Vaartse en Kromme Rijn vanaf 1771/1772 een zogenaamd "dubbelgestoelte". Vermoedelijk behoorde vanaf die tijd bij "Wulperhorst" "eene bank in de Hervormde Kerk te Zeist", zoals een veilingcatalogus uit 1829 het omschrijft.

Op de Oude Algemene Begraafplaats aan de Bergweg te Zeist, die in 1965 gesloten werd, vindt men nog steeds de familiegraven De Pesters.

De menigvuldige banden tussen het geslacht De Pesters en het dorp Zeist zal ik in het onderstaande verder uitwerken.

2. De ambachtsheerlijkheid Cattenbroek

Zoals gezien, ontvangt in 1682 Johan Pesters, een homo novus, die snel carrière maakt en behoort tot de gunstelingen van de Stadhouder-Koning Willem III, Cattenbroek van de Staten van Utrecht in leen. Geen edelman maar een raad in het Hof van Utrecht. Het leen wordt als volgt omschreven (7):

"Dat gerichte van Cattenbroek mit tinse ende tienden groff en smal van Kattenbroek ende den tienden groff en smal van Cauwenhove mit allen heuren toebehoren als die gelegen sijn in den Kerspele van Zeijst."

De heerlijkheid had tot dan toe behoord aan Jonker Johan Gerrit van Oostrum, heer van Moersbergen, die in 1680 ook het goed "de Zeisterstraat" verkocht heeft. Veel boerderijen en landerijen in deze streek gaan in deze periode uit handen van het geslacht Van Oostrum in andere handen over.

Het gerecht Cattenbroek bestond aanvankelijk uit "lantgenoten ende bueren" onder leiding van een schout. Later werd dit burengerecht door een schepenbank vervangen bestaande uit schout, secretaris en twee schepenen. Het gerecht kende slechts weinig geërfden (=

eigenaren van een volle boerenhoeve). De schout trad tevens op als gaardermeester, d.w.z. inner van de omslag van het Hoogheemraadschap van de Lekdijk Boven-dams (8). Het gerechtshuis van Cattenbroek heette "de Lindenboom". Daarbinnen vond de lotuntaire (transporten, hypotheeken, testamenten, enz.) en contentieuse (gedingen) jurisdictie in civiele zaken plaats. De ambachtsheer had ook bevoegdheid bij kleine criminele vergrijpen (diefstal van vee en andere roerende zaken, verwondingen, beledigingen, enz.). Voor de zogenaamde halsmisdrijven was de hoge heer van Zeist bevoegd, die daartoe ook een galg in Zeist ter beschikking had.

De schout, gaardermeester en secretaris van Cattenbroek werden benoemd door de ambachtsheer. De schepenen werden gekozen door en uit de geërfdcn. Uit 1778 is in het familie-archief De Pesters (9) een akte bewaard gebleven, waarbij Willem van Dam voor zijn benoeming tot schout, gaardermeester en secretaris van Cattenbroek aan mr Jan Pesters een jaarlijkse recognitie van f 75,-- be- looft ingaande 1 januari 1779. Als borg trad op zijn broer Wouter van Dam. Bij deze familie Van Dam moet ik even stil blijven staan.

Vader, Jan van Dam, afkomstig uit Werkhoven, secreta- ris van het gerecht Zeist, tevens koster en schoolmees- ter (1737-1778), aldaar, wordt in 1770 in een akte ver- meld als secretaris van Cattenbroek (10). Zijn zoon, de zoëven genoemde Willem van Dam, trouwde Dina van Wijck en was in 1792 schout van Cattenbroek, secretaris van Zeist en in 1805 ook secretaris en schout van het ge- recht Rijsenburg. Als eigenaar van de ridderhofstad Rijsenburg sloopte hij tussen 1798 en 1800 de bouwvallen van dit versterkte huis aan de Langbroekerwetering (11). De reeds genoemde Wouter van Dam, zijn broer, geboren Zeist 1739, overleden aldaar 1813, was secretaris van het gerecht Driebergen, schout van Stoetwegen. Hij woon- de te Zeist, waar hij schout werd van 1789-1797 en 1802- 1810. De familie Van Dam bezat ook veel onroerend goed te Zeist. Reeds Galis (13) heeft er op gewezen dat cir- ca 1804 de leden van het geslacht Van Dam veel gronden opkochten van de De Waal's.

In de franse tijd werd Wouter van Dam maire van Zeist (1810-1813). Hij werd begraven op het kerkhof rondom de Oude Kerk te Zeist (14). Daar was ook zijn broer Willem van Dam, secretaris van Zeist, in 1806 begraven (15). Het zou naar mijn oordeel de moeite lonen om de leden van dit schoutengeslacht Van Dam verder in beeld te brengen.

Ook de latere burgemeester van Zeist, F.N. van Bern (1786-1851), is met de ambachtsheerlijkheid Cattenbroek verbonden. In 1809 wordt hij als schout van deze heerlijkheid vermeld. Van Bern was reeds in 1806 adjunct-schout van Zeist. Hij volgde in de gerechten Zeist, Cattenbroek, Sterkenburg, Driebergen en Rijsenburg zijn oom Wouter van Dam als schout op. Van Bern erfde ook nogal wat onroerend goed van het geslacht van zijn moeder, Van Dam.

Over de oppervlakte van Cattenbroek heb ik reeds gesproken. In 1748 staan op de 225 ha slechts vier huizen. Ik versta onder huizen in dit verband mede "volle hoeven". Dan moeten daaronder gerekend worden de hofsteden Couwenhoven en Griffensteijn. Daarnaast is er het gerechtshuis, gelegen aan wat thans de Godfried van Seijstlaan heet, ter plekke van het bejaardentehuis "Cattenbroeck". Een tekening van het rechthuis van 1729 laat er geen twijfel over bestaan, dat het gebouwtje met zijn uithangbord, waarop een lindenboom voorkwam, kennelijk een uitspanning of een herberg was (15a).

De hofstede "Couwenhoven" wordt voor f 7.140,-- op 16 juni 1770 het eigendom van Jan Pesters (16). In de betreffende transportakte wordt de boerderij als volgt omschreven: "een zeer wel gelegen Hofsteede genaamt Couwenhoven bestaande in een huijsinge, Berg en schuur, Bakhuijs en verdere getimmerte met omtrent vijf en veertig morgen zoo Boomgaard Bouw als weijlandt met bepoting en beplanting daarop staande (...) verongeldende onder Cattenbroek en Stoetwegen voor veertig morgen en onder Bunnik voor twee en half morgen".

Voorts lag in Cattenbroek de boerderij "Griffensteijn" aan de thans geheten Waterigeweg. Ook dit moet een volle hoeve geweest zijn. Voor zover mij bekend verkreeg

de familie De Pesters deze hofstede niet in eigendom. Wel kwam in het bezit van dit geslacht de hofstede "De Brakel" (17), gelegen onder de gerechten van Bunnik en Vechten en Cattenbroek. Vermoedelijk ongeveer op dezelfde plaats te situeren als de thans nog bestaande boerderij van die naam aan de weg tussen Zeist en Bunnik. De onder de gerechten Cattenbroek en Bunnik gelegen hofstede "Nieuwenhof" kwam in de 18e eeuw eveneens in handen van het geslacht De Pesters (17a). Ook in de Vinkenbuurt te Zeist bezat sedert 1819 het geslacht De Pesters een huis en erf (18). Dit bezit sloot aan op Cattenbroek.

In het familie-archief De Pesters bevinden zich tal van huurcedullen (19). De pachtboeren van het geslacht De Pesters te Zeist droegen de volgende namen: Symen de Greef, Evert van 't Voort, Carel van Rhijn, Jan van Dort, Berend Bresjes, Gerrit Herelingh, P. van den Akker, G. de Groot, Jan van Beek, J. van Dijk, Pieter Schuurman, Goiert Smoorenburg, om er maar enkele te noemen.

Onder de gerechten De Bilt en Zeist lag het goed "de Brugakkeren" (...), groot acht mergen vijf honderd negentig roeden met nog een hofstede (...), strekkende van de Brugweg tot de Abdijesland (bedoeld is Oostbroek; schr.) toe. Dit goed met hofstede verwierf mr Jan Pesters, heer van Cattenbroek, op 8 maart 1770 met nog tal van andere percelen onder Zeist en Cattenbroek, totaal $27\frac{1}{2}$ morgen bouw- en weiland voor f 2.600,-- (20). Vermeldenswaard is ook nog de aankoop op 31 oktober 1778 van $1\frac{1}{3}$ morgen weiland onder Cattenbroek van J.G.Th. Baron van der Capellen, heer van Schonauwen, voor f 399,-- (21).

De stelling is te verdedigen dat binnen de ambachtsheerlijkheid Cattenbroek de familie De Pesters ook de eigendom van het meeste land rond 1800 in bezit had gekregen. Het gebied was bij pachtboeren in gebruik als bouw- en weiland en men trof er boomgaarden aan. Bij de volkstelling van 1795 hadden de gerechten Stoetwegen en Cattenbroek samen 84 zielen (22). Enige tientallen boeren, boerenmeiden en boerenknechts zullen toen in deze ambachtsheerlijkheid gewoond hebben. Hiervan zal een behoorlijk percentage R.K. geweest zijn.

3. De Cockaertshoeve in Cattenbroek

Binnen de ambachtsheerlijkheid Cattenbroek lag nog een miniatuurheerlijkheid: de Cockaertshoeve (23). Het bezat geen eigen gerecht en overdracht van land binnen deze heerlijkheid vond plaats voor het gerecht Cattenbroek in het gerechtshuis "De Lindenboom". De schout van deze heerlijkheid moest vermoedelijk een deel van de emolumenten van de voluntaire jurisdictie, zoals transporten, hypotheken en boedelscheidingen, aan de heer of vrouwe van Cattenbroek afstaan. Bewijzen hiervoor heb ik nog niet kunnen vinden. De Cockaertshoeve zelf moet naar mijn oordeel als een volle hoeve gekwalificeerd worden.

4. Het herenhuis aan de Dorpsstraat

Aanvankelijk woonde het geslacht (De) Pesters te Utrecht. Later op het landgoed "Niënhof" op de grens tussen Bunnik en Zeist. Rond 1840 vestigden zich diverse leden van het geslacht De Pesters binnen het dorp Zeist. Jhr Willem Jacob de Pesters (Bunnik 1803-Utrecht 1882), kapitein van de artillerie, heemraad van de Lekdijk Bovendams (1850-1867), dijkgraaf van de Lekdijk Bovendams (1867-1882) (24), Ridder Militaire Willemsorde, bewoonde het tot herenhuis gewijzigde logementpand aan de 1e Dorpsstraat naast de Oude Kerk (25). Van 1851-1856 was jhr W.J. de Pesters ook lid van de gemeenteraad van Zeist. Na van 1847 tot 1857 aan de Dorpsstraat te Zeist gewoond te hebben, vertrok deze De Pesters naar Utrecht, alwaar hij tot zijn dood bleef wonen.

5. De villa "Nuova" aan de Utrechtseweg, laatstelijk no 46

Jhr Ernestus de Pesters (1808-1895), ritmeester bij het derde regiment Dragonders, kocht op 4 september 1841 (26) van F.N. van Bern, burgemeester van Zeist (1814-1850), bewoner sedert 1829 van huize "Weltevre-

den" aan de Utrechtseweg, op de plaats waar nu de Steniaweg op de Utrechtseweg uitkomt, 1 bunder, 10 roeden en 60 ellen grond, "streckende van de Berm van de Zeister straatweg" voor f 4.782,--. Op deze plek aan de Utrechtseweg verrees de villa "Nuova", waarin jhr E. de Pesters ging wonen. Later kocht hij nog grond bij. In de betreffende akte van 11 augustus 1849 gaat het om 68 ellen bosgrond "belend ten noordoosten de grond van de buitenplaats villa Nuova". Ook zijn zoon, jhr Charles Antoine de Pesters (1842-1915) bewoonde deze buitenplaats.

De villa "Nuova" raakte later uit handen van het geslacht De Pesters. De r.k. orde van de "Broeders der Liefde" vestigde er een opleidingsinstituut voor fraters in en doopte de villa om in "Fatima". In 1957 kocht de CIVO-directie (Voedingsorganisatie TNO) deze villa van de orde van de "Broeders der Liefde". Toen werd er de Voedingsorganisatie TNO in gevestigd (27). Vanwege het feit dat de villa's "Nuova" en "Oirschot" aan elkaar grensden, kan men spreken van één landgoed De Pesters aan de Utrechtseweg met twee villa's erop.

6. De villa "Oirschot" aan de Utrechtseweg, laatstelijk no 48

Direct grenzend aan de tuin van de villa "Nuova" verrees de villa "Oirschot" in 1843. Een afbeelding van deze buitenplaats, waarnaar de zogenaamde Oirschotlaan is genoemd, treft men aan in het boek Zeist in oude ansichten (28). Deze buitenplaats werd nog tot 1957 bewoond door de douairière A.M.Th. de Pesters-Labouchère. Zij woonde eerst met haar echtgenoot, jhr Charles Antoine de Pesters (1875-1945), kamerheer in buitengewone dienst van Koningin Wilhelmina, op de villa "Nuova". In genoemd jaar werd het huis verkocht aan de CIVO-directie (Voedingsorganisatie TNO), die het liet afbreken. Een modern laboratorium kwam in 1961 op de plaats van "Oirschot" te staan. Later onderging het laboratorium nog enige uitbreidingen.

7. "Bloemenheuvel", laatstelijk aan de Utrechtseweg no 89

Omtrent de juiste bouwdatum van "Bloemenheuvel" aan de Utrechtseweg naast de Van Reenenweg, sedert 1975 als protestants-christelijk vormingscentrum "Het Kompas" geheten, tast ik in het duister. Naar schatting is het huis rond 1847 gebouwd door jhr mr David Genge de Pesters (1815-1886), wethouder van Zeist (1859-1881).

Jhr Frederik van Reenen (1850-1916), directeur van de verzekeringsmaatschappij "De Kosmos" aan de Driebergseweg te Zeist, bewoonde "Bloemenheuvel" rond de eeuwwisseling (29). In 1916 kwam deze buitenplaats in handen van jhr Ernst de Pesters (Zeist 1868-Hilversum 1955), directeur van de Amstelbrouwerij. Deze was een zoon van de eigenaar-bewoner van de villa "Nuova", jhr Charles Antoine de Pesters (1842-1915).

Van het geslacht De Pesters kwam "Bloemenheuvel" in handen van de heer L.W. Burger (Zeist 1895-), directeur van wasserij Burger aan de Noordweg te Zeist (30). Deze bewoonde het grootste deel van het huis met zijn grote gezin, terwijl het gedeelte aan de zijde van het expeditiebedrijf Van Nimwegen verhuurd werd aan de eerste zeister katholieke huisarts H.P.J. Jansen (31). L.W. Burger liet beneden een prachtige schouw bouwen, die nog steeds aanwezig is.

Na vertrek van de familie Burger werden op "Bloemenheuvel" in de zestiger jaren inboedelveilingen gehouden. In 1975 werd er een protestants-christelijk vormingscentrum in gevestigd.

8. Orangisten contra patriotten in Utrecht

De betekenis van het geslacht (De) Pesters voor de geschiedenis van Utrecht zou ik tekort doen, wanneer ik niet even stil zou staan bij de gebeurtenissen in de tweede helft van de 18e eeuw in het Sticht. Willem IV werd op 3 mei 1747 stadhouder van Utrecht (32). Deze benoeming volgde op het binnendringen van de franse troepen in de Republiek en de daarop uitgebroken pa-

niekstemming. De gebeurtenissen in 1747/1748 te Utrecht zijn bekend. De belangrijke sociaal-economische en politieke spanningen in heel de Republiek, gepaard gaande met tegenstellingen onder de burgerij, leidde tot een vergroting van de macht van stadhouder Willem IV.

Vijlbrief (33) heeft de rol van het geslacht Pesters binnen de stad en de provincie Utrecht uitvoerig beschreven. Willem IV benoemde in hetzelfde jaar, waarin hij te Utrecht het stadhouderschap aanvaardde, Willem Nicolaas Pesters, oud-kolonel van de hollandse garde, tot luitenant-stadhouder. Na de dood in 1759 van Anna van Hannover, echtgenote van Willem IV, wist W.N. Pesters zijn positie in het Sticht te behouden, toen de voogd van stadhouder Willem V, de hertog van Brunswijk, de macht had overgenomen. Doch de weerstand tegen de klik van Pesters, de stadhouderlijken of de orangisten, groeide. Na 1780 brak een stroom van pamfletten los, waarin Pesters wordt aangeduid als overste of ex-overste. Zijn broer Jan Pesters (1716-1797) en diens zoon, W.N. Pesters Jz. (1754-1831) worden ook in de schot-schriften genoemd. De geschriften bevatten ernstige klachten over het wanbestuur van Pesters en zijn vol spot over de persoonlijke aspecten van zijn leven als luitenant-stadhouder. Ook de uitgifte van kleine ambten en posten aan vrienden wordt scherp op de hak genomen.

De inwoners van Cattenbroek zullen ook wel het nodige uit de pamfletten over hun "Heer" vernomen hebben. Zij wisten dat hun ambachtsheer op gewestelijk niveau een belangrijker rol speelde. Het zal echter hun dagelijks leven nauwelijks beroerd hebben. De politieke strijd werd voornamelijk in de stad Utrecht uitgevochten (34).

9. Slot

Het beeld van Zeist werd in de 19e eeuw in maatschappelijke zin in hoge mate beheerst door de bewoners van het Slot, Blikkenburg, Kersbergen, Wulperhorst en de grote en kleine buitenplaatsen verspreid over de uitgestrekte gemeente. De protestantse adel - onder koning Willem I uit de regentenstand verheven - maakte te Zeist

de dienst uit. Onder de geslachten Huydecoper, Van Loon, Van de Poll, De Geer en De Pesters waren eerstgenoemde en laatstgenoemde adellijke familie voor Zeist naar mijn oordeel qua maatschappelijke invloed het belangrijkste. Over het geslacht De Pesters zal in verband met Cattenbroek altijd gesproken worden.

Zeist, voorjaar 1981

mr dr V.A.M. van der Burg

NOTEN

1. W. van Iterson, Heerlijke rechten in het algemeen en de heerlijkheid Zeist in het bijzonder. - Lezing voor de Van de Poll-Stichting, 7 maart 1958; uitgave van de Van de Poll-Stichting (z.j.).
2. J.Ph. de Monté verLoren, Rechterlijke organisatie in het gebied van den Krommen Rijn gedurende de Middeleeuwen, Utrecht 1948, pag. 85 e.v.
3. R.A. Utrecht, R.A. no 1871, Nieuw Repertorium op het leenregister 1456-1798, 1e deel, fol. 8. - Ook de heerlijkheid Papendorp kwam in handen van het geslacht De Pesters.
4. R.A. Utrecht, G.M. Bär, Inventaris van het archief der Familie De Pesters (z.j.), pag. 20 e.v. Heerlijkheid van Cattenbroek en omgeving (Zeist, Bunnik); (verder te citeren als: familie-archief). - In de Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist, deel II, deel III, aflevering I (1601-1630), Assen 1980, zijn de relevante akten uit het familie-archief De Pesters ook opgenomen.
5. Zie voor dit geslacht: Nederland's Adelsboek 1916, pag. 70 e.v. en Nederland's Adelsboek 1978, pag. 63 e.v.; - W. Wijnaendts van Resandt, Het geslacht (De) Pesters te Maastricht, De Navorscher 92 (1950/1951), pag. 97-103; 93 (1951/1952), pag. 27-32; W. F.G.L. van der Dussen en M.P. Smissaert, Genealogische Kwartierstaten van Nederlandsche Geslachten, derde serie, 's-Gravenhage 1874, Kwartieren van jhr mr Jan Everard de Pesters, heer van Cattenbroek.
6. H.J. van Eekeren, De Oude Kerk te Zeist, deel 2, Zeist 1975, pag. 183.

7. R.A. Utrecht, Rechterlijk Archief, inv. no 1871, fol. 8 e.v.; Omtrent het onroerend goedbezit te Zeist en Cattenbroek van Johan Pestere in 1685 raadplege men: Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist, deel II, Assen 1967, pag. 237 en 270; Aleid W. van de Bunt, Oud Zeist, Baarn 1968, pag. 25 beweert dat Johan Pestere de bouwer is van "Wulperhorst" gelegen in Cattenbroek. Op de kaart van de Hoge, Lage en Middelbare Jurisdicte van Zeist en Driebergen, vervaardigd in het jaar 1677, staat "Wulperhorst" binnen het gerecht Stoetwegen getekend. Uit de 15 charters en omslagen betreffende het huis "Wulperhorst", een van het huis Hardenbroek, valt in een aaneensluitende reeks vanaf 1692 de eigendom te reconstrueren. Via de geslachten Vosch, Van Berck, Bontemantel, Van Kraayesteyn, Pauw, Muylens, Van der Capellen, Godin, (de) Pestere, Van Harscamp, Huydecoper tot de Staat der Nederlanden (Ministerie van Defensie).
8. M. van Vliet, Het Hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams, dissertatie Utrecht 1961, Assen 1961, pag. 616. - Op de oudst bekende Hoefslaglijst uit ca 1400 staat alleen Stoetwegen vermeld. Hieronder dient Cattenbroek begrepen te worden, omdat Stoetwegen en Cattenbroek toen nog één leen vormden.
9. Familie-archief, inv. no 211. Willem van Dam werd in 1783 ook tot schout, gadermeester en secretaris van de ambachtsheerlijkheid Papendorp benoemd. Vgl. Familie-archief, inv. no 236.
10. Familie-archief, inv. no 227; H.J. van Eekeren, De Oude Kerk te Zeist, deel 2, 1975, pag. 180-181; - E.P. de Booy, Lijst van Utrechtse Dorpsschoolmeesters, Gens Nostra, XXVII (1972), pag. 311.
11. Wim Harzing, Driebergen en Rijsenburg, Hoe zij ontstonden en groeiden, Driebergen-Rijsenburg 1973, pag. 53.
12. Wim Harzing, a.w., pag. 16.
13. K.W. Galis, De Boerderij "De Blauwe Schorteldoek", Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor de Zeister Geschiedenis (7) 1977, pag. 34-35.

14. H.J. van Eekeren, De Oude Kerk te Zeist, deel 1, Zeist 1974, pag. 58 en deel 4, Zeist 1978, pag. 475.
- Wouter van Dam was ook eigenaar van de grond aan de Utrechtseweg, 6 bunder, 6 roeden en 80 ellen, waarop later het huis "Buitenzorg" verrees. Door koop uit de boedel van wijlen Wouter van Dam en diens weduwe, Dina van Wijck, in 1812 resp. 1824 kwam dit buitengoed in handen van burgemeester F.N. van Bern. - In 1843 verwierf de R.K. Parochie van St Joseph deze grond, waarop in 1846 de R.K. kerk verrees. Vgl. V.A.M. van der Burg, De grondaankoop van de 1e R.K. kerk na de hervorming in 1843 te Zeist, Nieuwe Zeister Courant van 4 maart 1977, pag. 5.
15. H.J. van Eekeren, De Oude Kerk te Zeist, deel 1, Zeist 1974, pag. 58; zijn zuster, Geertruida van Dam, schonk in 1820 twee zilveren ovaal schalen aan de Oude Kerk te Zeist. Vgl. H.J. van Eekeren, De Oude Kerk te Zeist, deel 2, Zeist 1975, pag. 180-181.
- 15a. W. van Iterson, De Stad Rhenen, De resultaten van een rechtshistorisch onderzoek, Assen 1960, pag. 84.
16. Familie-archief, inv. no 219.
17. Familie-archief, inv. no 221.
- 17a. Familie-archief, inv. no 217 en 218.
18. Familie-archief, inv. no 230.
19. Familie-archief, inv. no 226.
20. Familie-archief, inv. no 227.
21. Familie-archief, inv. no 228.
22. J. Meerdink, Statische gegevens omtrent Zeist in de franse tijd, Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor de Zeister Geschiedenis (9) 1979, pag. 68.
23. J.Ph. de Monté verLoren, a.w., pag. 123 e.v.
24. M. van Vliet, a.w., pag. 657 en 631.
25. H.J. van Eekeren, De Oude Kerk te Zeist, deel 4, Zeist 1978, pag. 363-364.
26. Familie-archief, inv. no 232.
27. Over de tong. Veertig jaar voedingsonderzoek. Voedingsorganisatie TNO (z.pl., z.j.), (1980), pag. 29 e.v.

28. H.L.L. van Hoogenhuyze en W. Grapendaal, Zeist in oude ansichten, 3e druk, Zaltbommel 1975, pag. 80.
29. Telefoonlijst 1902. Vgl. Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor de Zeister Geschiedenis (4) 1974, pag. 68.
30. V.A.M. van der Burg, Wasserij Burger te Zeist, Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor de Zeister Geschiedenis (10) 1980, pag. 29 e.v.
31. Th.G.P.M. Ruijs, Een historische schets van Katholiek Zeist, Van de Poll-Stichting Zeist 1979, pag. 75 (Utrechtseweg 89a).
32. G.J. Schutte, Willem IV en Willem V in: Nassau en Oranje in de Nederlandse Geschiedenis, Alphen aan den Rijn 1979, pag. 194.
33. I. Vijlbrief, Van Anti-aristocratie tot democratie. Een bijdrage tot de politieke en sociale geschiedenis der stad Utrecht, Amsterdam 1950, pag. 131, 139, 153, 161, 169 e.v., 174 en 210.
34. Aleid W. van de Bunt, a.w., pag. 35, maakt ook melding van deze feiten.

Ambachtsheren van de lage heerlijkheid Cattenbroek
uit het geslacht (De) Pesters sedert 1682

1. Mr Johan Pesters (1620-1703)
2. Mr Willem Pesters (1659-1735)
3. Mr Jacobus Pesters (1662-1739)
4. Mr Jan Pesters (1716-1797)
5. Jhr mr Willem Nicolaas Pesters (1754-1831)
6. Jhr mr Jan Everard (De) Pesters (1802-1879)
7. Jhr mr Willem Nicolaas de Pesters (1830-1882)
8. Jkvr. Coenradina Carolina Theodora de Pesters (1865-1923), laatste ambachtsvrouw van Cattenbroek, echtgenote van mr G.C.D.R. baron van Hardenbroek (1859-1941)

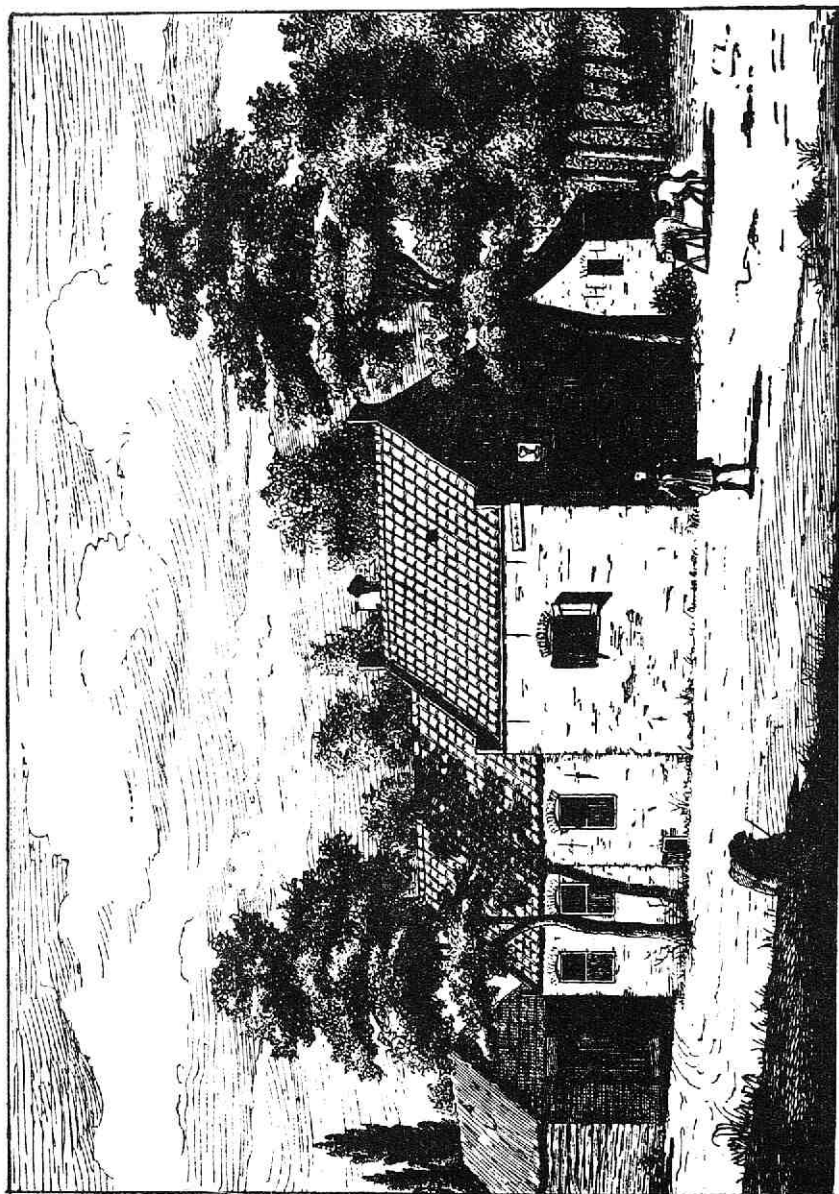
Leden van de gemeenteraad van Zeist
uit het geslacht De Pesters

1. Jhr Willem Jacob de Pesters

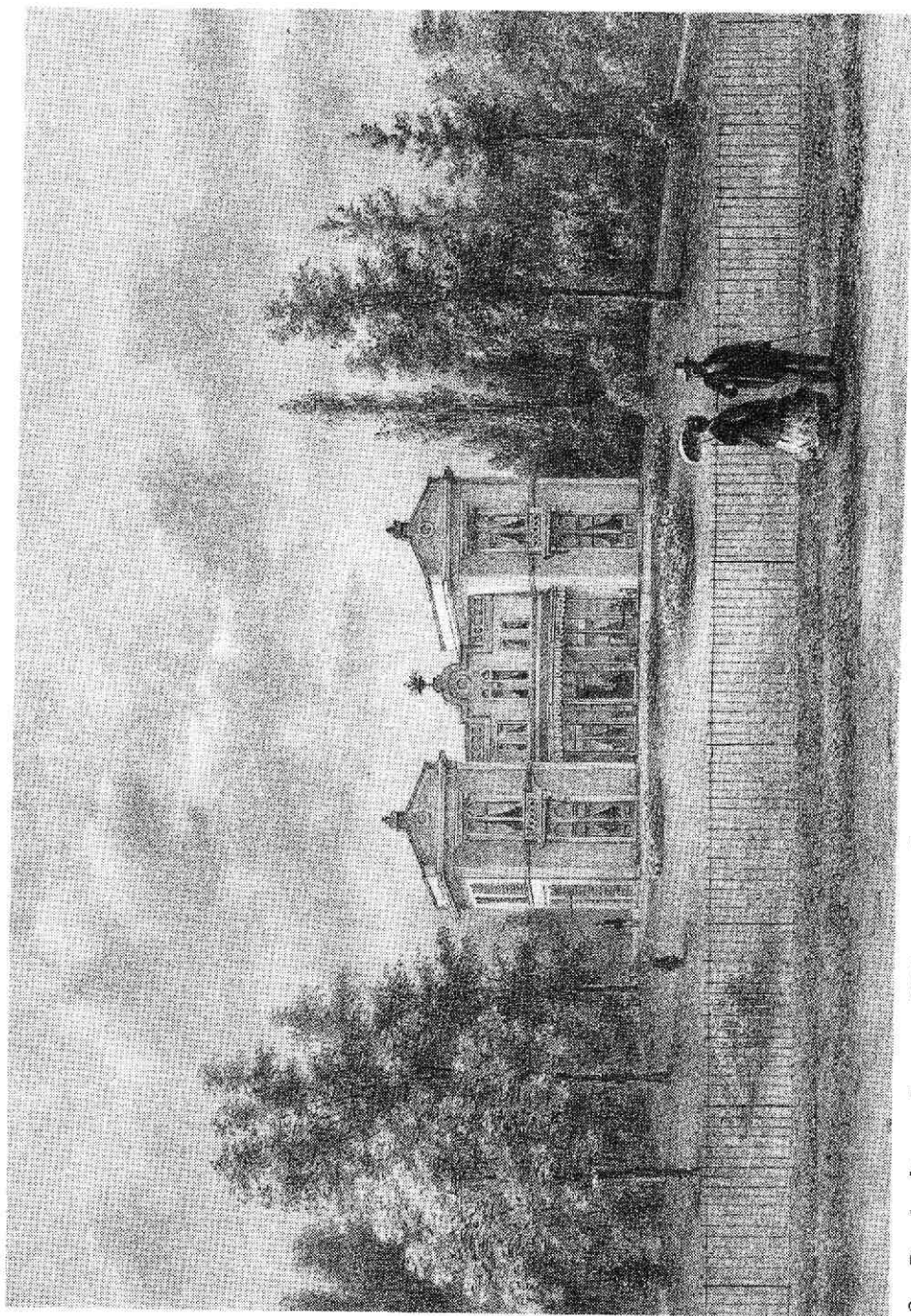
- Lid van de raad van 22 september 1851 - 25 juli 1856
 2. Jhr mr David George de Pestere
 Lid van de raad van 2 augustus 1859 - 19 augustus
 1881
 Wethouder van Zeist van 12 september 1859 - 19 augustus
 1881
 Ambtenaar van de Burgerlijke stand

Pamfletten naar de catalogus van Knuttel

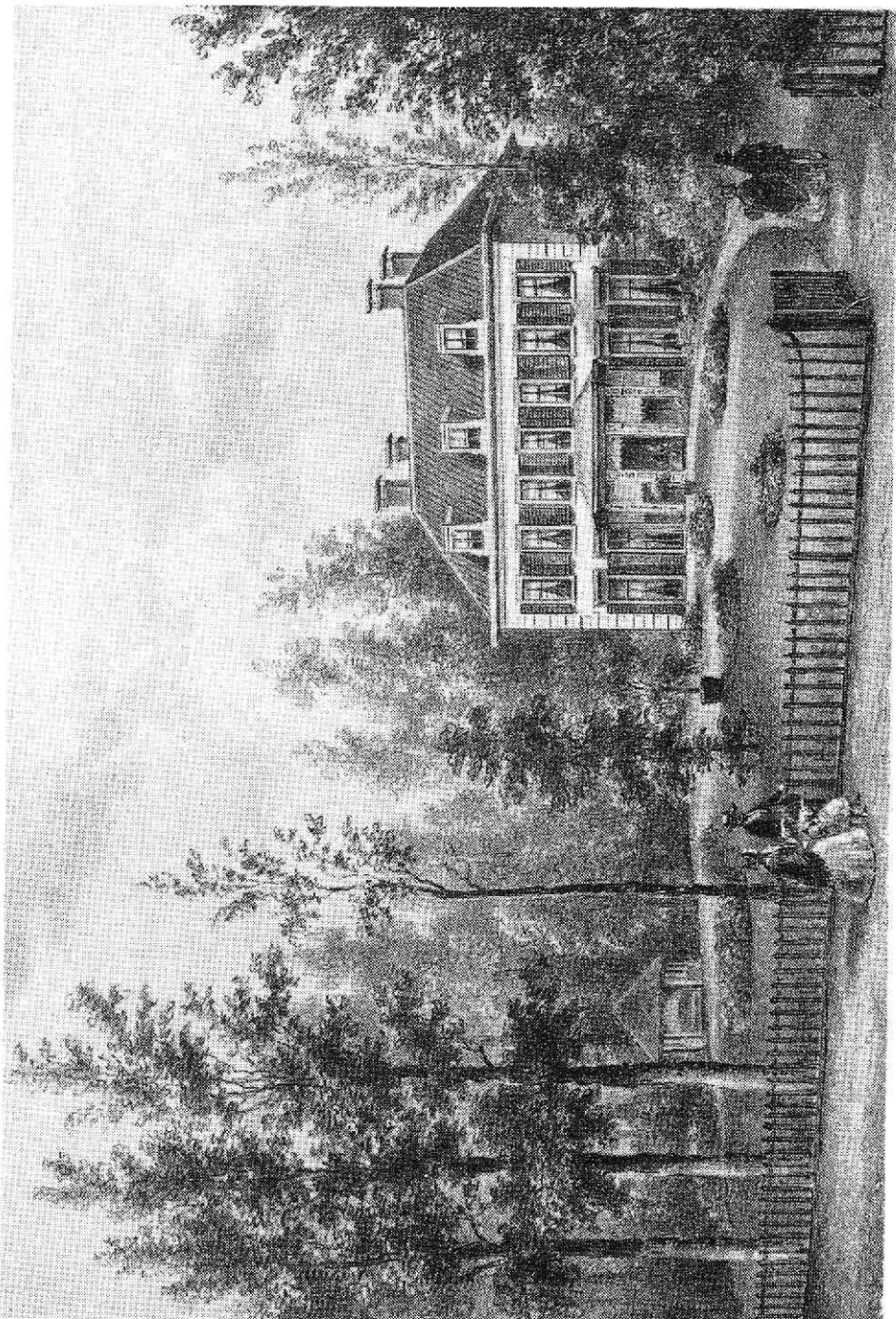
<u>jaar</u>	<u>nummer</u>	<u>onderwerp</u>
1782	20283	Biographia Ultrajectina, of Gulde Legende van de Stichtsche Sinter-Klaas
	20284	Biographia Ultrajectina,.. tweede stuk
	20285	Waare Oorsprong van het Hoog-Aanzienlijke Israëlitische en in Utrecht zo zeer gehaat ... Pestereche Stamhuis, enz.
	20286	Bericht uit het Rijk der Dooden... bevattende een Zamenspraak tusschen Mr Hendrik Assuerus Wttewaal,...., en Mr Bartholomeus de Gruyter... en Mr Jan Frederik Roëll, enz.
	20329	Concept Request, voor de Borgere en Ingezetenene der Stad en Provincie Utrecht
1783	20674	Notificatie wegens de Audientien, van den Utrechtsen Sint Nicolaas op Walperhorst (bedoeld: Wulperhorst; schr.)
20676	20676	Utrechts Vroedschap, beschreven in een burgers samenspraak; tusschen Jan en Klaas
	20677	Utrechts Vroedschap, nader beschreven in een tweede en laatste Burger samenspraak: tusschen Jan en Klaas
	20681	Brief van N.P.....S aan neef W.N.P.....S tot Maestricht (27 september)
1784	20969	Copie van een onderschepten Brief van N. Pestere uit Utrecht, enz.

1. Het gerechtshuis van de Ambachtsheerlijkheid Cattenbroek "De Lindenboom"

2. De buitenplaats "Oirschot" aan de Utrechtseweg

3. De buitenplaats "Bloemenheuvel" aan de Utrechtseweg

4. Portret van een onbekend lid van het geslacht De Pesters (in het bezit van de Van de Poll-Stichting te Zeist; gesigneerd door J.L. Joncksis)

Voorgeschiedenis

In de 19e eeuw was de maatschappelijke invloed van de katholieke inwoners van Zeist gering. De katholieken behoorden met name tot de arbeiders- en tot de middenstand, grotendeels direct of indirect afhankelijk van de bewoners van de buitenplaatsen. Deze laatsten waren - politiek gezien - liberaal of protestants-christelijk georiënteerd.

Qua aantal was het katholieke bevolkingsdeel van Zeist overigens wel een belangrijke minderheid, zij het dat door import van nieuwe Zeistenaren het procentuele aandeel in de loop der jaren duidelijk terugliep (1):

jaar	zeister bevolking	waarvan r.k.
1811	1.865	32,6%
1843	3.180	29,1%
1859	4.677	25,2%
1869	5.440	22,3%
1879	5.814	21,6%
1889	6.828	22,2%
1899	8.717	19,1%
1909	12.806	15,9%
1920	17.712	16,4%

Ondanks het relatief grote aantal katholieke Zeistenaren, duurde het tot 1885 voordat een katholiek van de zeister raad deel ging uitmaken, althans van de gekozen gemeenteraad. In 1812, ten tijde van de inlijving van ons land bij het franse keizerrijk, was Jan Smoorenburg (1761-1820) boer (op de boerderij "Griffensteijn") en r.k. kerkmeester (van de statie te Bunnik); lid van de door de prefect van Amersfoort benoemde "Municipale Raad" van Zeist (2).

Het is mijns inziens niet onwaarschijnlijk dat de verkiezing van een katholiek raadslid in 1885 samenhangt met het feit, dat vijf jaar eerder aan de Voorheuvel een r.k. school gebouwd was.

De relatie tussen politiek en onderwijs lag immers

zeker in deze jaren wel bijzonder duidelijk: de schoolstrijd was in volle gang en de financiële consequenties van de achterstelling van het bijzonder onderwijs ten opzichte van het openbaar onderwijs waren ook voor de zeister katholieken niet onaanzienlijk.

Het eerste r.k. raadslid, W. van Dijk Phzn, was bij deze materie direct betrokken: met pastoor Nasz en met J. de Greef (president van het r.k. armbestuur) was Van Dijk - als secretaris van het kerkbestuur - in 1880 aangewezen om op de r.k. school toezicht te houden.

In maart 1885 werd Van Dijk door de gemeenteraad van Zeist benoemd tot lid van de commissie van toezicht op het lager onderwijs, een gemeentelijke commissie, waarvan de taak door burgemeester Costerman werd omschreven als "het toezien dat de wet behoorlijk wordt gehandhaafd en er niet in strijd wordt gehandeld met de gegeven voorschriften, onder andere het geven van onderwijs door onbevoegden" (3).

Mogelijk kreeg Van Dijk door de school ook interesse voor het gemeentebestuur en werden de zeister katholieken, nu zij zich met een eigen school duidelijk geprofileerd hadden, meer als politiek interessante groep ervaren, in ieder geval werd Willem van Dijk (1832-1903, metaalgieter van beroep) in juli 1885 als kandidaat voor de gemeenteraad aanbevolen door zowel de anti-revolutionaire Kiesvereniging "Nederland en Oranje" als door de liberale Kiesvereniging "Zeist" (4).

Van Dijk werd gekozen en op 1 september 1885 als raadslid beëdigd; in totaal waren er dat jaar 11 raadsleden (5).

De naam Van Dijk komen we overigens ook al eerder in de geschiedenis van katholiek Zeist tegen: in 1842 hadden de ouders van Wilhelmus van Dijk, Philippus van Dijk en Gerarda Uylenbroek, samen met hun burens, het echtpaar Van Ling-Doesburg, het gedeelte van de achtertuinen van hun huizen aan de 2e Dorpsstraat, dat grensde aan de huidige Jufferstraat, aan de zeister parochie ter beschikking gesteld om er de eerste (tijdelijke) r.k. kerk van Zeist na de Reformatie te bouwen (6).

De Anti-revolutionaire Kiesvereniging

NEDERLAND EN ORANJE

te Zeist, heeft voor de aanstaande verkiezing van gemeenteraadsleden tot candidaten gesteld, de heeren:

Jhr. J. E. Huydecoper, aftr. lid

P. J. Palmboom,

C. A. Stoové.

Zij beveeld tevens ter wederkeerige steun aan; de candidaten der Roomsch Katholieken

W. van Dijk, aftr. lid.

en A. L. D. Mazzoli;

en ook onzen geachten burgemeester

G. Costerman aftr. lid,

die steeds toond voor elke Zeistenaar, van wat richting ook, recht en gelijkheid te willen.

HET BESTUUR.

Advertentie in "De Weekbode" van 11 juli 1891 (De ook door de Kiesvereniging "Zeist" aanbevelen W. van Dijk werd bij deze verkiezing herkozen; van A.L.D. Mazzoli zijn geen achtergrondgegevens bekend)

W. van Dijk Phzn werd in 1891 herkozen en bleef raadslid tot 1897, het jaar dat Schaepman de bestaande r.k. kiesverenigingen in een bond trachtte samen te brengen.

Dat jaar werden er zowel 2e kamer- als gemeenteraadsverkiezingen gehouden.

De kamer-verkiezingen werden in juni gehouden; bij de eerste stemming leek het anti-liberale verbond (de rooms-katholieken en de anti-revolutionairen) succes te hebben. De "Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstre-

ken" van 19 juni 1897 zegt in een redactioneel commentaar: "De overwinningen der anti-liberalen zijn in de eerste plaats het gevolg van de groote machtsontwikkeling der R. Katholieken"..... "Ook de invloed der pers is opnieuw gebleken. De Standaard, de Tijd en het Centrum van de anti-liberale partijen, de N. Rott. Courant, Handelsblad, Vaderland en de verschillende lokalen bladen der vrijzinnigen, hebben met buitengewone krachtsinspanning de zege voor hunne denkbeelden bevochten;.." (7).

In dezelfde "Weekbode" wordt verslag gedaan van bijeenkomsten der plaatselijke kiesverenigingen ("Zeist" en "Nederland en Oranje"):

De liberale kiesvereniging "Zeist" had donderdag 17 juni voor de komende raadsverkiezing (7 vacatures) 7 kandidaten gesteld, te weten: jhr F. van Reenen, W. Geerke, H.M. van der Mersch, jhr G.E. de Geer, jhr F. van de Poll, dr Ederveen en C. Aben. Deze laatste (r.k., smid van beroep, evenals Van Dijk, kerkmeester van de St Joseph-parochie) bedankte echter voor de kandidatuur.

De anti-revolutionaire kiesvereniging was 18 juni bijeengekomen; zij pleitte ervoor, "het beginsel van proportionele vertegenwoordiging nu reeds bij deze verkiezing voor den Gemeenteraad in toepassing te brengen"; "het voorstel aan de liberale kiesvereniging: "om de gezamenlijke kandidaten van iedere partij in de gemeente te samen steunen" liep echter op niets uit. "Met de andere partijen was gunstiger onderhandeld, evenwel moest er nog nader overleg gepleegd" (8).

Ter toelichting: het kiesstelsel was er van 1851 tot 1919 op gebaseerd, dat om de twee jaar één-derde gedeelte van de raadsleden gekozen diende te worden (naast de te kiezen raadsleden als gevolg van tussentijds ontstane vacatures), waarbij iedere kiezer evenveel keer zijn stem diende uit te brengen als er vacatures waren. Een meerderheid van kiezers kon in dit systeem alle raadsleden benoemd krijgen.

Voor de uitslag van het overleg over het voorstel van de anti-revolutionaire kiesvereniging kan voor wat de katholieken betreft verwezen worden naar de "memoriale paro-

chiaë" van pastoor Jansen van de Joseph-parochie. "Een poging tot samenwerking met de anti-revolutionaire partij tot het onderling gemeenschappelijk steunen van anti-liberale kandidaten stuit af op de onwil van vele parochianen, die tegen deze coalitie zijn gekant. Ook al was deze samenwerking tot stand gekomen dan twijfelt de schrijver dezer notulen nog zeer ernstig aan haar resultaat" (9).

Bij de landelijke had pastoor Jansen in ieder geval het gelijk aan zijn kant:

Was de eerste ronde van de kamer-verkiezingen op een overwinning voor de anti-liberale partijen uitgelopen, bij de herstemming over kandidaten in de stemdistricten, waar in eerste instantie geen meerderheid was behaald, bleken geen r.k. kandidaten gekozen: de liberalen waren uiteindelijk toch de grote winnaars geworden. Dit ondanks de adviezen van Schaepman en Kuyper aan hun achterban, om daar waar de eigen kandidaat geen kans maakte op de kandidaat van de andere partij te stemmen.

In de "Weekbode" van 30 juni wordt bij de nabeschouwing onder meer "De Standaard" geciteerd; deze "wijdt de nederlaag aan papenvrees en de vrees het volk ingeboezemd, dat het onder Roomsche heerschappij zou komen" (10).

Ook de gemeenteraadsverkiezingen van 12 juli 1897 werden een liberaal succes: de 7 kandidaten van de kiesvereniging "Zeist" bleken allen de meerderheid te hebben behaald (11).

Een r.k. kiesvereniging

In de "Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken" van 5 april 1905 verscheen het volgende berichtje: "In eene gehouden vergadering van Rooms Katholieke kiezers dezer gemeente werd besloten tot oprichting eener eigen kiesvereniging. 104 kiezers traden tot de vereeniging toe" (12).

Dit ledenaantal verdient wel enige aandacht. In 1905 woonde er in Zeist nog geen 2.000 katholieken. Er was nog geen vrouwenkiesrecht, terwijl wat leeftijd betreft nog niet de helft der mannen voor het actief kiesrecht in aanmerking kwam. Qua leeftijd en geslacht zouden er dan ook maximaal een 500 r.k. Zeistenaren als kiezers ingeschreven kunnen worden. Kiesgerechtigden moesten echter aan meer door de

kieswet gestelde eisen voldoen, met name ten aanzien van inkomen en bezit. Hoewel deze kwalificaties in de loop der jaren al minder stringent geworden waren, was de praktische werking ervan dat in Nederland in 1900 51% der mannen van 25 jaar en ouder nog geen stemrecht had en in 1910 37,8% (13).

In Zeist zullen er dus in 1905 waarschijnlijk rond de tweehonderd katholieken kiesgerechtigd geweest zijn, hetgeen er op neerkomt dat ongeveer de helft der r.k. kiezers van de nieuwe vereniging lid moet zijn geworden.

Voorzitter van de kiesvereniging was J.Th. van Lent, hoofd der r.k. school. Verder waren bestuurslid: H.L. Zirkzee (onderwijzer), H. van Wandelen (winkelbediende), J.H. Aben (hoefsmid), W.C. Grundmeyer (pakhuis knecht) en H.C. Hoogstraten (broodbakker) (14).

De gemeenteraadsverkiezingen van 1905

In juli 1905 werden voor de gemeenteraad twee stemmingen gehouden: resp. voor 4 vacatures en voor 1 vacature. De r.k. kiesvereniging stelde voor één van de vier vacatures A.G. van Melsen kandidaat (directeur N.V. Stoomwasscherij en Strijkinrichting A. van Melsen), "die zij, als den meest geschikten vertegenwoordiger voor de Katholieken van Zeist, - als man van zaken, als kenner ook van de volksen arbeidersbelangen met kracht aanbeveelt", aldus een advertentie in "De Weekbode".

De anti-revolutionaire kiesvereniging "heeft twee eigen kandidaten gesteld voor de aanstaande gemeenteraadsverkiezing; zij steunt krachtig den kandidaat der Christ. Histor. Kiesvereen. en dien der Roomsch-Katholieke Kiesvereeniging, die bepaaldelijk gesteld is tegenover den kandidaat-Geytenbeek". Deze Geytenbeek, r.k., timmerman van beroep, blijkt kandidaat gesteld te zijn door de liberale kiesvereniging "Zeist". Op de lijst van de "Neutrale Werklieden Kiesvereeniging" komen de namen voor van W. Gadellaa Nzn en M.W. van Rijkom.

Achteraf kan alleen maar gegist worden, in hoeverre met name de Kiesvereeniging "Zeist" met de kandidaatstelling van Geytenbeek heeft willen inspelen op het feit, dat de

katholieken nu politiek georganiseerd waren. In ieder geval reageerde de r.k. Kiesvereniging op de reeds geciteerde advertentie in "De Weekbode" op deze kandidaatstelling als volgt:

"De R.K. Kiesvereniging, waardeerd dat ook van liberale zijde een Katholiek, de heer Geytenbeek, kandidaat is gesteld voor de a.s. Gemeenteraadsverkiezing, betreurt het, dat zij zich echter met de keuze van den persoon niet kan vereenigen".

De kiezerslijst telde in 1905 1.165 kiezers voor leden van de gemeenteraad. Bij de stemming voor de periodieke verkiezing waren dat jaar (per vacature) 906 geldige stemmen uitgebracht. Van Melsen (met 298 stemmen), Van Rijkom (201 stemmen) en Geytenbeek (183 stemmen) vielen al in de eerste ronde af. Voor de andere stemming (de tussentijdse verkiezing voor de vacature van jhr F. van Reenen) waren 859 geldige stemmen uitgebracht; gekozen werd mr C.C.W. van Romondt Vis met 456 stemmen. W. Gadellaa Nzn zag slechts 124 stemmen op zich uitgebracht.

Nu Van Melsen als kandidaat was uitgeschakeld werd voor de herstemming door de r.k. kiesvereniging opnieuw een advertentie in "de Weekbode" geplaatst, ditmaal om de a.r.-kandidaten Adriaanse en Stoové te steunen. De kiesvereniging maakte daarbij tevens van de gelegenheid gebruik om te protesteren "tegen den inhoud van het door het Bestuur der Kiesvereniging "Zeist" heden verzonden biljet en verklaart dat nooit of nimmer met de Kiesvereniging "Zeist" is geconfedereerd over het stellen van een R.K. Candidaat voor den Gemeenteraad" (15).

De standsorganisaties

De r.k. Werkliedenvereniging "St Joseph" was in Zeist reeds in 1901 opgericht; de kerkelijke goedkeuring kwam op 29 januari 1902.

Bij de oprichting van de r.k. Middenstandsvereniging in 1907 heeft de r.k. Kiesvereniging een belangrijke rol gespeeld.

Dat jaar werd het initiatief genomen tot de oprichting

van een algemene middenstandsorganisatie, de Zeister Handelsvereniging (oprichtingsdatum: 31 oktober); aan bestaande plannen voor een r.k. middenstandsvereniging was nog geen uitvoering gegeven.

In de r.k. kiesvereniging kwam daarop de noodzaak van een eigen middenstandsorganisatie ter sprake, enerzijds ter behartiging van de stoffelijke belangen van de middenstand, anderzijds ter bevordering van de deelname door middenstanders aan het katholiek leven in de parochie.

De voorzitter van de kiesvereniging, meester Van Lent, riep daarom een vergadering van r.k. middenstanders bijeen in café Havens aan de Jufferstraat, op 8 november 1907. Op deze vergadering werd met algemene stemmen besloten tot de oprichting van de r.k. Middenstandsvereniging over te gaan (16).

Het feit, dat nu zowel de r.k. werklieden als de r.k. middenstanders hun eigen standsorganisaties hadden, zou ook politiek van grote betekenis blijken te zijn.

1908: Van Melsen raadslid

Bij de stemming van 22 juli 1908, ter vervulling van één vacature in de gemeenteraad (welke dat jaar in totaal uit 13 leden bestond), werden twee kandidaten gesteld: mr W.H.J. Blanckenhagen, bewoner van "Livland" aan de Utrechtseweg en A.G. van Melsen, eigenaar van de stoomwasscherij A. van Melsen aan de Kroostweg.

De heer Blanckenhagen was kandidaat gesteld door de kiesvereniging "Zeist"; voor de heer Van Melsen stond de volgende advertentie in de Weekbode: "De Roomsche Katholieke-, de Christelijk Historische-, de Anti-Revolutionaire Kiesvereeningen dringen er bij alle kiezers ten sterkste op aan, bij de a.s. stemming ter verkiezing van een lid voor den Gemeenteraad van Zeist, hun stem uit te brengen op den heer A.G. van Melsen". Ook de "Burgerkiesvereniging", opgericht met het doel het burger-element in de raad te versterken, steunde Van Melsen.

Uit het proces-verbaal van het hoofdstembureau blijkt,

De Roomsch Katholieke-, de Christelijk Historische-, de Anti-Revolutionaire Kiesvereeningen

dringen er bij alle Kiezers ten sterkste op aan, bij de a.s. stemming ter verkiezing van een Lid voor den Gemeenteraad van Zeist, hun stem uit te brengen op den Heer

A. G. van Melsen.

Het Bestuur der R. K. Kiesvereening:

J. TH. VAN LENT, Voorz.

H. L. ZIRKZEE, Secr.

Het Bestuur der Chr. H. Kiesvereening:

Mr. W. C. C. v. ROMONDT VIS, Voorz.

J. F. ARBOUS, Secr.

Het Bestuur der A. R. Kiesvereening:

L. ADRIAANSE, Voorz.

J. J. v. D. BERG, Secr.

Advertentie in "De Weekbode" van 15 juli 1908

dat in de twee zeister districten 528 stemmen uitgebracht zijn op Van Melsen en 488 stemmen op Blanckenhagen, zodat Van Melsen tot raadslid benoemd werd.

De politieke stellingname van Van Melsen in de raad kan aan de hand van enige "kernpunten" uit de raadsnotulen geïllustreerd worden:

Minimum loon in bestek-bepalingen

In 1909 had de raad, gelet op het verzoek van het bestuur van de bouwvakarbeidersgroep van de r.k. Werkliedenvereeninging "St Joseph", besloten dat - bij uitvoering van werkzaamheden voor de gemeente krachtens onderhandse opdracht - een minimum loon diende te gelden voor de daaraan

werkzame arbeiders. In 1905 was dit al geregeld ten aanzien van aanbesteed werk.

Dit minimum loon bedroeg in 1912 19 cent per uur. De Zeister Bestuurdersbond vroeg dat jaar om 3 cent verhoging; in de raadsvergadering van 1 februari 1912 werd dit verzoek echter afgewezen.

Vier weken later (in de raadsvergadering van 29 februari) maakte Van Melsen zich wel sterk voor een verzoekschrift van de r.k. Werkliedenvereniging "St Joseph", van "Patrimonium" en van de "Christelijke Werkmansbond" om het minimum uurloon in de bestekken van gemeentewerken te verhogen met 2 cent. ("Hij meent, dat de meerderheid der commissie, die over het verzoek van den bestuurdersbond heeft geadviseerd, wel duidelijk heeft uitgesproken, dat herziening der bestekbepalingen noodig was en dat - zoo de bestuurdersbond een meer matige verhoging had gevraagd - het verzoek wel zou zijn ingewilligd").

Op 30 mei werd tot de verhoging met 2 cent besloten, zij het dat de meerderheid van de raad tevens besloot genoemd raadsbesluit uit 1909 in te trekken (Van Melsen was hier tegen).

In 1914 ging de raad niet akkoord met een verhoging met 3 cent (Van Melsen): "omdat thans de loonen te Zeist niet hooger zijn bij de particuliere werkgevers, dan die, welke de gemeente voorschrijft". Overigens hadden niet "alle categoriën van arbeiders" het adres ondertekend, met name de katholieken niet: "Deze arbeiders willen ook wel hooger loon, zegt spreker, maar hun standpunt is, dat als men te veel vraagt, men niets krijgt en daarom wilden zij niet meedoen".

Subsidie openbare leeszaal

In 1906 waren er in Zeist 5 bibliotheken, toebehorend aan particuliere verenigingen: het Departement Zeist van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen had een bibliotheek met 465 boeken; de Jongelingsvereniging "Spreuken 12" bezat 300 boeken; de bibliotheek van de Zeister Jongelingsbond "Jonathan" omvatte 440 boeken, terwijl de Knaapenvereniging "Timotheus" 160 boeken had. De grootste biblio-

theek, die van de r.k. Werkliedenvereeniging "St Joseph", telde dat jaar 640 boeken.

Rond 1912 werd de bibliotheek van "Het Nut" overgenomen door de Vereniging "Openbare Leeszaal en Bibliotheek". Deze werd met een leeszaal uitgebreid.

In de raadsvergadering van 30 mei 1912 kwam een voorstel van burgemeester en wethouders aan de orde om de vereniging "Openbare Leeszaal en Bibliotheek" een subsidie te verstrekken ten bedrage van 300 gulden.

"De heer VAN MELSEN heeft zich na het lezen van het voorstel van burgemeester en wethouders afgevraagd, of een openbare leeszaal wel is ten algemeenen nutte en dit moet zij zijns inziens toch zijn, wil de Raad de gevraagde subsidie verantwoorden. Leest men de statuten, dan blijkt, volgens de spreker, daaruit, dat de leeszaal zal geven stof voor ieder, stof voor iedere richting. Het bestuur is wel samengesteld uit vogels van diverse pluimage, maar toch alle pluimage is niet vertegenwoordigd en 't is hem ondenkbaar dat de niet in 't bestuur vertegenwoordigde richtingen, wel vertegenwoordigd zullen zijn door de stof in de openbare leeszaal. Hoewel overigens een voorstander van volksontwikkeling, ziet spreker in de openbare leeszaal een groot gevaar, omdat daar alles ligt: rijp, groen en gift en lang niet iedereen is in staat 't gelezene juist te begrijpen en te vatten. De leeszaal plaatst zich op een neutraal standpunt, maar alles, wat zich ten opzichte van volksontwikkeling op neutraal standpunt plaatst, 't zij onderwijs, pers of leeszaal, komt den een of anderen tijd onder den invloed van een of andere partij of richting, die den boventoon voert en zoo haar invloed laat gelden. Spreker vraagt waar of dan de zoogenaamde neutraliteit blijft...".

Op 8 juli wordt door de raad met 9 tegen 2 stemmen (Bendien en Van de Poll) besloten de leeszaal subsidie te geven "op voorwaarde, dat door de openbare leeszaal geen lectuur worde verschaft van socialistische, onzedelijke of anti-religieuze strekking". (Het betrokken leeszaal-bestuur heeft daarop de subsidie niet aanvaard).

In de raad van 30 oktober 1913 kwam opnieuw een subsidie-verzoek van deze openbare leeszaal en bibliotheek aan de orde. De heer Adriaanse (anti-revolutionair) merkte onder meer op: "De openbare leeszaal is niet geboren uit de sympathie van de verschillende hier bestaande richtingen. Zij droeg van den aanvang af een bepaald stempel. Dat blijkt al uit de samenstelling van de oprichtingscommissie. De heer Van der Mersch heeft dat stempel nog scherper ingesneden. Bij de opening werd n.l. door hem, als voorzitter, gezegd: "Wij verwachten geen steun van Rome noch van Dordt, maar vanden Protestantschen vrijen geest". De heer Van der Mersch heeft dus gevoeld, aldus vervolgt spreker, "dat die beide richtingen bezwaren zouden hebben tegen de leeszaal, zooals die werd ingericht".

Op voorstel van Adriaanse werd het b. en w.-voorstel overigens zo gewijzigd, dat de subsidie alleen mocht worden besteed voor de aanschaffing van populair-wetenschappelijke- en vakliteratuur. Hierna werd het voorstel aangenomen, met de stemmen van Pleines en Van Melsen tegen.

Van Melsen wilde "geen steun van gemeentewege geven omdat de openbare leeszaal is de schrik van tal van menschen, die hun kinderen er niet gaarne zouden zien heengaan"; "er liggen bladen als "de Notekraker", "de Dageraad" e.d., die lang niet onschuldig zijn. Daarentegen ontbreekt lectuur voor Catholieken, zooals de volksuitgaven van "Futura".

(In 1916 werd ook de bibliotheek van de r.k. Werklieden-vereeninging met een leeszaal uitgebreid. Deze r.k. Openbare Leeszaal en Bibliotheek was gehuisvest in het St Josephgebouw aan de Hortensialaan).

Kindertoeslag

Naar aanleiding van een "verzoek van V.A. Wijnacker e.a., allen beambten van politie en arbeiders der gemeente, om kindertoeslag, met het oog op de tijdsomstandigheden", stelden b. en w. op 11 november 1915 voor, hierop afwijzend te beschikken ("Wij kunnen geen enkele reden vinden waarom aan een ambtenaar of werkmán, die kinderen heeft, voor hetzelfde werk meer loon zou moeten worden uitbetaald

dan aan zijn ongehuwden collega").

Dit voorstel werd door de raad overgenomen met 7 tegen 6 stemmen; Van Melsen onderschreef het b. en w.-standpunt niet: "In het belang der groote gezinnen is Spr. voorstander van een kindertoeslag en zou die op f 30,-- per kind bepaald willen zien zooals adressanten vragen".

A.G. van Melsen maakte van 22 juli 1908 tot 4 september 1917 deel uit van de raad; in 1911 was hij als raadslid herkozen. In 1909 was Van Melsen tevens voorzitter geworden van de r.k. Middenstandsvereëninging.

In 1915 stond voor de r.k. kiesvereniging de heer A.F.C. de Pont kandidaat, een werktuigkundig ingenieur, die juist in deze tijd in Zeist was komen wonen (in de Heerenstraat, de huidige Herenlaan); bij de eerste stemming kreeg hij 492 van de 1407 stemmen, bij de herstemming 546 van de 1546. Hij werd daarmee zevende qua stemmental, terwijl er vijf vacatures in de raad waren. Ook in 1916 trachtte De Pont vergeefs in de raad te komen. In 1917 stond C.H. de Greef kandidaat, tapper van het "Haagsch Koffiehuis" aan de Montaubanstraat, waarschijnlijk eveneens vanuit de r.k. kiesvereniging; ook hij kreeg te weinig stemmen (17).

Gevolgen van het algemeen kiesrecht

De Grondwet van 1917 maakte een eind aan het census-kiesrecht; er kwam een algemeen kiesrecht voor mannen en een passief kiesrecht voor vrouwen. De wet op het vrouwenkiesrecht werd in 1919 aangenomen.

Dankzij dit kiesstelsel waren plaatselijke minderheden niet meer afhankelijk van steun van andere groeperingen om een vertegenwoordiging in de raad te krijgen, althans indien deze minderheidsgroepen voldoende groot van omvang waren. Dit laatste was bij de katholieken in 1919 het geval. Voor de raadsverkiezingen van 20 mei hadden zij de volgende kandidatenlijst (lijst 4) ingediend:

1. A.F.C. de Pont	4. J. Bode
2. J.H. Grundmeijer	5. L. Gadellaa
3. J. van der Linden	6. A. Verkerk

Op de r.k. lijst werden 363 van de 2.807 stemmen uitgebracht; De Pont en Grundmeijer kwamen in de raad. In december 1919 nam De Pont echter ontslag; hij werd opgevolgd door Van der Linden. Een opvallend gegeven aan de r.k. raadsfractie was toen, dat Grundmeijer tevens de voorzitter van de r.k. werkliedenvereniging was, terwijl Van der Linden deze zelfde functie bij de r.k. middenstandsvereniging bekleedde.

Grundmeijer (aanvankelijk kleermaker aan het Nooitgedacht, in 1907 oprichter en sedertdien directeur van de coöperatieve levensverzekeringmaatschappij "Concordia") was in het maatschappelijk leven verder actief als voorzitter van de coöperatieve bakkerij en consumptievereniging "De Ster", van de spaarkas van de R.K. Werkliedenvereniging en van de R.C. Patronaatcommissie "St Aloysius". Van der Linden had een manufacturenzaak aan de Emmastraat.

Voor de positie van de zeister katholieken binnen het gemeentelijk apparaat was de volgende discussie in de raadsvergadering van 4 december 1919 misschien wel kenmerkend: de S.D.A.P.-er Van Nieuwenhuizen had de partijdigheid van ambtenaar-benoemingen aan de orde gesteld: "het geeft den indruk alsof men in de doleerende kerk moet zitten om een baantje te krijgen". Balhuizen (A.R.) stelde daar tegenover, dat "onder arbeiders en ambtenaren de rechtsche verre in de minderheid" waren. Grundmeijer haakte hier als volgt op in: "Als de kleurenstaalkaart wordt opgemaakt, door den heer Balhuizen gevraagd, dan zal blijken dat er onder het gemeente-personeel al heel weinig katholieken zijn. Bij de politie o.a. is er geen enkele, bij de arbeiders is het niet veel beter, het is alsof de katholieken hier kunstmatig worden teruggeduwd bij benoemingen (18). Spreker hoopt dat hierin verandering zal komen".

Op 21 december 1920 spreekt mevrouw Brouns-van Besouw in Zeist "over de toetreding der vrouw tot de kiesvereniging. Toegankelijk voor vrouwen en mannen. Inschrijving van vrou-

welijke, nieuwe leden. Iedere Roomsche vrouw kome luisteren naar deze welsprekende, oprechte vrouw!". Mevrouw Brouns besloot - aldus de Weekbode - "haar enthousiaste rede met de wensch, dat weldra de R.K. vergaderzalen te klein mogen zijn om alle kiezers te bevatten en dat ieder naar waarheid zal kunnen verklaren: Roomsch, dat zijn wij, met ziel en met harte; Roomsch, dat zijn wij, met woord en met daad" (19).

ARBEIDERS, Stemt J. BODE. No. 1 van Lijst 1.

R. K. Propaganda-Club
„Dr. SCHAEPMAN.”

Advertentie in "De Zeister Courant" van 19 mei 1923

In 1926 werd de in 1904 opgerichte Algemene Bond van R.K. Kiesverenigingen formeel gereorganiseerd tot de R.K. Staatspartij, de R.K.S.P.

De politieke verhoudingen in Zeist lagen in deze tijd als volgt (20):

verkiezings- jaar	geldige stemmen	stemmen op r.k. lijst	% r.k. stem- men	aantal raads- leden	aantal r.k.
1919	2.807	363	12,9%	15	2
1923	7.159	848	11,8%	17	2
1927	8.429	966	11,5%	17	2
1931	10.185	1.232	12,1%	19	2
1935	12.071	1.429	11,8%	19	2
1939	15.693	1.922	12,2%	19	2

Opvallend is dat, terwijl het aantal katholieken in Zeist in deze jaren rond de 15, 16% fluctueerde, het per-

centage R.K.S.P.-stemmers rond de 12% ligt. Dit is groten- deels te verklaren door de grote, kinderrijke gezinnen, die met name in katholieke kring voorkwamen: dit betekende relatief meer jongeren en daardoor minder kiesgerechtigden, zoals blijkt uit de volgende volkstellinggegevens over Zeist in 1930 (21):

geboortejaren	totale bevolking	waarvan r.k.	in % r.k.
vóór 1901	11.758	1.588	13,5%
1901 - 1911	4.274	722	16,9%
1911 - 1930	8.722	1.546	17,7%
totaal	24.754	3.856	15,6%

In 1930 lag de leeftijdsgrens voor het stemrecht nog bij 25 jaar; bovenstaande gegevens komen er dan ook op neer, dat circa 14% der stemgerechtigde Zeistenaren r.k. was.

In 1931 stemde 12,1% der kiezers R.K.S.P.; dit betekent dat 80 tot 90% der katholieke kiezers voor de Staatspartij gekozen zal hebben.

Deze cijfers zijn illustratief voor de samenhang en de geslotenheid van de zeister katholieke gemeenschap met haar uitgebreid organisatieleven en voorzieningenpakket (waaronder zelfs een tijd lang een eigen weekblad: "Het R.K. Weekblad van Zeist, Driebergen-Rijsenburg, Maarn en Soesterberg") (22).

In 1923 waren Grundmeijer en Van der Linden in de raad opgevolgd door J. Bode en G.F. Geytenbeek.

De heer Bode (timmerman van beroep, woonachtig aan de Schaepmanlaan) was bestuurslid van de R.K. Werkliedenvereniging "St Joseph", van de R.C. Bouwvakbond, van de Woningbouwvereniging "Volkshuisvesting" en van de R.C. Muziekvereniging "St Caecilia".

De heer Geytenbeek was middenstander; in het adresboek stond hij eveneens als timmerman aangeduid. Zijn bedrijf was gevestigd aan de 2e Hogeweg; hij was verscheidene jaren bestuurslid van de R.K. Middenstandsvereniging "St

Ansfridus".

De andere vooroorlogse raadsleden van de R.K.S.P. waren ir Perquin (die een ingenieursbureau had aan de Utrechtseweg) en de latere KAB-voorzitter N. Neele (beroep: papierbewerker) (23).

De na-oorlogse situatie

Op 30 juni 1941 waren acht politieke partijen door Seyss-Inquart opgeheven, waaronder de R.K. Staatspartij. De gemeenteraad van Zeist was op 24 juni daaraanvoorafgaand voor het laatst bijeen geweest (24).

Na de bevrijding werd getracht om op korte termijn weer tot een gemeenteraad te komen. Daartoe werd in juli 1945 een kiescollege samengesteld van 75 Zeistenaren, die een tijdelijke gemeenteraad, de noodraad, zouden kiezen (25).

Behoudens één katholiek bij de groepering "vrijzinnig democraten en gemeentebelangen" zijn er alleen katholieken te vinden op de r.k. lijst. In de noodraad zelf kwamen drie katholieken, allen R.K.S.P.-ers: N. Neele, M.M.A.A. Jansen en J.P.M. Ruijs.

De heer Neele was inmiddels bij de papierfabriek Van Straten en Boon te Den Dolder chef expeditie en magazijnmeester geworden; plaatselijk was hij actief als voorzitter van de K.A.B., afdeling Zeist en van de Katholieke Grafische Bond, afdeling Den Dolder, terwijl hij tevens kerkmeester van de H. Joseph-parochie was.

De heer Janssen (eveneens een lid van het kerkbestuur van de H. Joseph-parochie) was accountant; hij was voorzitter van de zeister afdeling van het Wit-Gele Kruis, terwijl hij de laatste oorlogsmaanden deel uitmaakte van het comité, dat de verschijning van het Utrechtsch Katholiek Dagblad direct na de bevrijding voorbereidde.

De heer Ruijs was mede-directeur van hotel "Figi"; sinds 1932 was hij voorzitter van de plaatselijke afdeling van de R.K.S.P. (26).

In december 1945 werd de R.K. Staatspartij omgezet in de Katholieke Volkspartij. Bij de eerste verkiezingen na de bevrijding, in juli 1946, bleken in Zeist de volgende politieke verhoudingen (27):

P.v.d.A.	5.421	stemmen	29,4%	8	zetels	
A.R.P.	3.407	stemmen	18,5%	5	zetels	
K.V.P.	2.622	stemmen	14,2%	3	zetels	
C.H.U.	2.594	stemmen	14,1%	3	zetels	
P.v.d.V.	1.975	stemmen	10,7%	3	zetels	(Partij van de Vrijheid)
S.D.A.G.	934	stemmen	5,0%	1	zetel	(Soc.-Dem. Arbeiders Groepering)
S.G.P.	780	stemmen	4,2%	1	zetel	
C.P.	738	stemmen	4,0%	1	zetel	(Communistische Partij)

De K.V.P. kwam 12 stemmen tekort voor een 4e raadszetel.

Deze uitslag bleek alle aanleiding te geven tot problemen bij de samenstelling van het college van burgemeester en wethouders.

In de noodraad waren in 1945 twee wethouders van links (1 sociaal-democraat en 1 vrijzinnig-democraat) en twee van rechts (1 A.R. en 1 C.H.U.) gekozen. De sociaal-democraten en de vrijzinnig-democraten waren inmiddels in een nieuwe partij opgegaan, de P.v.d.A., welke partij daarmee twee wethouders had.

Na de verkiezingen van 1946 claimde de P.v.d.A. in het seniorenconvent (de vergadering van de fractievoorzitters in de gemeenteraad, waarin voor-overleg gevoerd werd over de wethoudersbenoeming) twee wethouderszetels. De beide andere wethouderszetels werden door de P.v.d.A. aan het "blok der Protestanten" toegedacht; de K.V.P. kwam er in dit voorstel niet aan te pas, al was zij de derde partij in grootte geworden. In de "Zeister Post" had journalist en P.v.d.A.-raadslid Scheps al opgemerkt dat hij aan de persoon van de C.H.U.-er De Klerk de voorkeur gaf boven de K.V.P.-kandidaat, het latere tweede-kamerlid Janssen (28).

De rechtse partijen (A.R.P., K.V.P. en C.H.U.) en de Partij van de Vrijheid kwamen vervolgens in onderling overleg overeen, dat P.v.d.A., A.R.P., K.V.P. en P.v.d.V. ieder één wethouderszetel dienden te krijgen. Rechts (confessioneel) en links (niet-confessioneel) zouden dus

eveneens in dit voorstel overeenkomstig de verkiezingsuitslag ieder 2 zetels innemen. Ten opzichte van de wethouderssamenstelling in de noodraad zou de K.V.P. echter de zetel van de C.H.U. toegewezen krijgen, omdat zij meer stemmen had behaald, terwijl de P.v.d.A. één zetel zou moeten afstaan aan de P.v.d.V.

De P.v.d.A.-fractie ging met dit voorstel niet akkoord en haar eerste wethouder-kandidaat, J. Scheps, accepteerde zijn benoeming niet, toen na de verkiezing van Dijkema (A.R.P.) en Janssen (K.V.P.) als vierde wethouder Van Heyst (P.v.d.V.) gekozen werd en niet Schmidt (P.v.d.A.). Scheps trok zich terug en in zijn plaats werd de C.H.U.-er De Klerk benoemd (29).

Deze verhoudingen waren voor de voorzitter van de K.V.P., J.P.M. Ruijs, aanleiding om - toen burgemeester W.A.J. Visser in 1947 tot burgemeester van Den Haag benoemd werd - een gesprek aan te vragen bij de minister van binnenlandse zaken (hetgeen echter schriftelijk moest worden afgehandeld) en bij de landelijk voorzitter van de K.V.P., J.W. Andriessen. Als profiel voor de nieuwe burgemeester stelde hij: "een positief Christelijk man, die boven de partijen staat en niet anti-Katholiek is". Het werd burgemeester Korthals Altes, nederlands-hervormd, P.v.d.A.-er, wiens echtgenote, mevrouw Korthals Altes-Sterneberg, katholiek en K.V.P.-lid was (30).

Had de P.v.d.A.-fractie in deze tijd in haar raadslid Scheps tevens een politiek commentator in de "Zeister Post", ook de K.V.P.-fractie behoefte over de pers niet te klagen. Want hoewel zij geen plaatselijke krant meer als spreekbuis had, had zij in het Utrechtsch Katholiek Dagblad (Het Centrum) een welgezind regionaal dagblad.

In deze krant kreeg de K.V.P. duidelijk steun bij discussies zoals over het aanschaffen van nieuwe catechismussen op de r.k. scholen ("zelden zal een debat met meer belangstelling zijn gevolgd, want het raakte de kern der onderwijswetgeving en der pacificatie"), over de kredietaanvragen tot herstel van oorlogsschade aan diverse bijzondere scholen en over het subsidiëren

van bijzondere leeszaal (hetgeen ook in het belang van de r.k. leeszaal en bibliotheek was) (31).

De uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen in deze na-oorlogse periode geven het volgende beeld te zien (32):

jaar	geldige stemmen	stemmen op de K.V.P.-lijst	% K.V.P.-stemmen	aantal K.V.P.-raadszetels
1946	18.471	2.622	14,2%	3 van de 25 zetels
1949	20.234	2.907	14,4%	4 van de 27 zetels
1953	23.411	3.437	14,7%	4 van de 29 zetels
1958	26.379	3.968	15,0%	5 van de 31 zetels
1962	27.786	4.327	15,6%	5 van de 31 zetels

Vanouds was de omgeving van de Joseph-kerk een hecht K.V.P.-bolwerk: 35 à 40% van de in de stembureau's "St Joseph-gebouw" en "Schaerweijde" uitgebrachte stemmen werden op de K.V.P. uitgebracht (33).

De relatie van de K.V.P. met het N.K.V. en met "St Ansfridus" was hecht: bij de groslijststemming voor de kandidaatstelling voor de gemeenteraad werd veelal door een "commissie van politiek advies" een stemadvies uitgebracht: de beide standsorganisaties participeerden in dit politiek advies. Ook in de samenstelling van de fractie (en van het bestuur) was deze samenhang te herkennen:

- beide na-oorlogse K.A.B./N.K.V.-voorzitters (N. Neele, voorzitter van 1945 tot 1957 en H. de Goede, voorzitter van 1957 tot 1980) hebben vele jaren van de K.V.P.-fractie deel uitgemaakt; ook waren H.C.A. Adelaar en A.A. van Dorrestein bestuurslid van het N.K.V.;
- de R.K. Middenstandsvereniging "St Ansfridus" had na 1945 vier voorzitters: A.A. Fluitman (1946-1957), J.J. Smulders (1957-1968), H.L.A.Th.M. Duetz (1968-1973) en J.G.M. Ruijs (1973 tot de fusie met de Zeister Handelsvereniging in 1978). De twee eerstgenoemden hebben voor de K.V.P. in de zeister raad gezeten, terwijl H. Duetz

in juli 1962 wel benoemd is tot raadslid (in de vacature Adelaar), zonder echter nadien geïnstalleerd te worden: dit in verband met de wisseling van de raad in september van dat jaar. Het raadslid H.J. Smit zat eveneens in het bestuur van "St Ansfridus".

Ook anderszins was in de achtergronden van de K.V.P.-raadsleden de verbondenheid van de K.V.P. met het katholieke gemeenschapsleven te herkennen:

- Neele, Janssen, Smit en Fluitman waren kerkmeesters (en daarmee schoolbestuurders) van de H. Joseph-parochie; Voskens was dit bij de parochie van de H. Familie;
- in 1958 kreeg de K.V.P.-fractie een vrouw in haar gelede-
nen, mr Kerkhoff-Leenders. Zij was bestuurslid van het K.V.G., het Katholieke Vrouwengilde;
- in 1962 bereikte de - overigens niet-geïstitutionali-
seerde - K.A.G. (de Katholieke Academische Groep), dat ir Voskens voor de z.g. "derde groep" op een verkiesba-
re plaats op de K.V.P.-lijst kwam.

Rond de jaren zestig stond de K.V.P. in Zeist op haar hoogtepunt; bijna 16% van de stemmen werd op de K.V.P. uitgebracht, hetgeen er op neer komt, dat circa 90% der katholieken K.V.P. gestemd moet hebben (34). De verkiezingsuitslag van 1958 (1 zetel winst) voorkwam echter niet, dat de K.V.P. haar wethouderszetel verloor; in 1962 zou de K.V.P. weer een wethouder leveren, de heer De Goede.

Deconfessionalisering en christen-democratische samenwerking

In de tweede helft van de jaren '60 kwam de K.V.P. in een malaise terecht: de crisis in de Katholieke Kerk en de discussies rond de identiteit van katholieke organisaties hadden hun weerslag op de positie van de K.V.P., terwijl ook de kwestie rond de K.V.P.-radicalen het imago van de K.V.P. aantastte.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1966 en 1970 gaven de volgende uitslagen te zien (35):

jaar	geldige stemmen	stemmen op de K.V.P.-lijst	% K.V.P.-stemmen	aantal K.V.P.-raadszetels
1966	30.417	4.265	14,0%	4 van de 31 zetels
1970	21.903	2.493	11,4%	4 van de 31 zetels

De politieke veranderingen in de jaren zestig werden echter ook gekenmerkt door de steeds intensiever worden-de samenwerking tussen de A.R.P., de C.H.U. en de K.V.P. In de raadsperiode 1970-1974 gingen de zeister raads-fracties van deze partijen gezamenlijk optreden (in de raad waren zij qua zetelaantal even groot: ieder 4 zetels). Deze samenwerking leidde er toe, dat in 1974 de drie christen-democratische partijen met één C.D.A.-lijst uitkwamen; op deze lijst stonden drie K.V.P.-ers verkiesbaar: A.A. Fluitman, R.F.M. van der Weerd en A.A. van Dorrestein.

Ook in 1978 kwamen drie leden middels de K.V.P.-plaatsen op de C.D.A.-lijst in de raad: R.F.M. van der Weerd, Th.G.P.M. Ruijs en A.A. van Dorrestein. Deze laatste (voorzitter van de R.K. Woningbouwvereniging "Volkshuisvesting" en bestuurslid van het N.K.V.) kwam met voorkeurstemmen in de raad, in plaats van de voorzitster van de N.K.V.-vrouwen, mevrouw Smoorenburg-van Dijk.

Op 6 maart 1980 nam de plaatselijke afdeling van de K.V.P. het besluit zichzelf per 11 oktober op te heffen en op te gaan in het C.D.A.

Op 31 maart werd in "Figi" door de voorzitters en secretarissen van de A.R.P.- en C.H.U.-kiesverenigingen, van de K.V.P.-afdeling en van het C.D.A.-verband het fusie-protocol van de gemeentelijke C.D.A.-afdeling Zeist ondertekend.

De laatste K.V.P.-ledenvergadering vond plaats op 1 oktober van dat jaar, zoals zo vaak in het St Joseph-gebouw aan de Hortensialaan.

Het bestuur van de K.V.P., afdeling Zeist, was toen als volgt samengesteld: J.J.B. Fluitman (voorzitter), H. W.J. Melief (secretaris), mevrouw J.D.M. de Bode-Houtman

(penningmeester), G.G.M. ten Have, mevrouw A.J.M. Smoorenburg-van Dijk en H.H.J. van der Veer (leden).

Th.G.P.M. Ruijs

Noten

1. Bronnen:

- gegevens 1811:

'Getal der Personen van de volgende Godsdiensten':

Gereformeerde		923
Roomsene	} Roomschen	607
Roomsche Jansenisten		-
Duitsche	} Jooden	5
Portugesche		-
Oude Luttersche	} Lutterschen	26
Herstelde Luttersche		-
Hernhutters		286
Menisten		-
Remonstranten		-
Veronderscheiden andere Christenen		-

1.865

uit: "Opgave des bevolkingh in de gemeente", Koppijboek van Brieven, enz., van Zeijst, 1811-1820 (GAZ).

- gegevens 1843:

zie: Th.G.P.M. Ruijs, "Een historische schets van katholiek Zeist", Van de Poll-Stichting, 1979, pag. 19.

- gegevens overige jaren: volkstellingen (CBS).

2. Bij schrijven van 27 december 1811 werd door de onder-prefect van het arrondissement Amersfoort van het departement van de Zuider-Zee aan de maire van Zeijst meegedeeld, dat bij keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 de gemeente Zeijst vermeerderd was met die van Stoetwegen en van Austerlitz.

Deze nieuwe indeling had gevolgen voor de organisatie van het bestuur: per 1 januari 1812 was door de prefect van het arrondissement Amersfoort tot maire

van Zeijst benoemd Francois Nicolaas van Bern, tot adjunct-maire Arie Verdonck en tot "municipaale Raaden": Wouter van Dam, Matthijs Verdonck, Ruth Blanken, Teunis Davelaar, Arnold Scherpenzeel, Jan van Rijn, Jan Smorenborg, Jacob van Kreel, Cornelis van Dijk en Everard van de Brink.

(Schrijven onderprefect van het arrondissement Amersfoort aan de maire van Zeijst, d.d. 27 december 1811, Kopijboek van Brieven, enz., van Zeijst, 1811-1820, GAZ).

De gegevens met betrekking tot Jan Smorenborg zijn verstrekt door de heer E. Smorenborg te Zandvoort.

3. Er waren in 1885 5 vacatures in de commissie van toezicht; voor de 5e vacature werden voorgedragen - blijkbaar in verband met het r.k. onderwijs - de heren W. van Dijk Phzn en F. Geytenbeek; (notulen gemeenteraad, 3 maart 1885; GAZ).
4. Zie: "Een historische schets van katholiek Zeist", pag. 19 en 20.
5. Notulen gemeenteraad, 1 september 1885 (GAZ).
6. Deze noodkerk werd gebouwd aan een steeg achter de erven van de huizen aan de 2e Dorpsstraat, de huidige Jufferstraat:

Rond 1873 is het gebouw, dat van 1843 tot 1846 als kerk gediend heeft, vervangen door twee woonhuizen, waarbij de indertijd in verband met de kerk tot één gemeenschappelijk eigendom samengevoegde achter-terreinen van de huizen van de families Van Ling en Van Dijk weer in twee percelen werden opgesplitst.

Op het terrein van de familie Van Dijk stonden nu dus twee woonhuizen: het ouderlijk huis aan de 2e Dorpsstraat en één der twee in de plaats van de vroegere noodkerk gebouwde huizen aan de Jufferstraat.

In 1881 stond het huis aan de Jufferstraat op naam van Hendrik van Dijk, terwijl het latere raadslid Willem van Dijk eigenaar was geworden van het huis aan de Dorpsstraat (bron: kadaster gemeente Zeist: artikelen 11, 14, 166, 275, 382, 1319, 1352, 1399, GAZ; zie ook: "Een historische schets van katholiek Zeist", pag. 21 e.v.).

Uit de akten van verkoop en koop blijkt dat Willem en Hendrik van Dijk in 1879 vijf/zesde gedeelte van de betrokken percelen gekocht hebben van hun moeder, Gerritje Uylenbroek, terwijl het resterende gedeelte door hen in 1884 gekocht werd van W., K. en J.M. Uylenbroek (bron: uittreksels uit de akten van verkoop en koop met betrekking tot de percelen B 3220 en B 4171 d.d. 6 augustus 1879 en 8 augustus 1884, FAR).

7. "Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken", 19 juni 1897 (GAZ).
8. ibidem, resp. 19 en 26 juni 1897 (GAZ).
9. Memoriale Parochiae Sti Josephi (PAJ).
10. "Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken", 30 juni 1897 (GAZ).
11. ibidem, 14 juli 1897 (GAZ).
12. ibidem, 5 april 1905 (GAZ).
(In "Het Adresboek van Zeist" van april 1905 staat bij de r.k. kiesvereniging als oprichtingsdatum 1 februari 1905 genoemd).
13. - bij de volkstelling van 1909 was 45,7 % der mannelijke Zeistenaren 25 jaar of ouder (CBS);
- zie: I. Lipschitz, "De protestants-christelijke stroming", Kluewer, 1977, pag. 13.
14. - zie "Het Adresboek van Zeist" van april 1905 (GAZ);
- zie voor de bijdrage van het r.k. onderwijs aan de emancipatie der katholieken ook: Th.G.P.M. Ruijs, "Honderd jaar katholiek onderwijs Zeist", artikel in de "Nieuwsbode", 8 mei 1980.
15. "Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken", resp. 28 juni en 12 juli 1905 (GAZ). (De hier genoemde Geytenbeek zou van 1923 tot 1941 raadslid voor de R.K.S.P. worden).
16. Gegevens over de r.k. middenstandsvereniging uit:
"Overzicht van de R.K. Middenstandsvereniging over de afgelopen 70 jaren", geschreven door J.H. Gadellaa, secretaris van St Ansfridus voor de laatste ledenvergadering, 26 januari 1978 (archieef St Ansfridus).
17. - Gegevens met betrekking tot de raadsverkiezingen:
zie: "Proces-verbaal van de zitting van het Hoofdstem-

bureau bedoeld bij artikel 39 der Kieswet", vanaf 1907 (GAZ);

- C.H. de Greef stond eveneens in 1923 kandidaat voor de gemeenteraad, op de r.k. lijst;
 - Gegevens over de kandidaten: zie "Het Adresboek van Zeist en De Bilt", resp. "Het Adresboek van Zeist, De Bilt en Bilthoven", 1909, 1915 en 1927 (GAZ).
 - Gegevens met betrekking tot de politieke stellingname van Van Melsen uit de raadsnotulen en het gemeenteblad, 1908 - 1917 (GAZ);
 - Gegevens met betrekking tot de bibliotheken uit:
 - . Verslag van de toestand der gemeente Zeist over het jaar 1906, leesbibliotheken, pag. 69 (GAZ);
 - . Rerum Novarum, uitgave ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de R.K. Werkliedenvereniging St Joseph (1927).
18. Raadsnotulen gemeente Zeist, 4 december 1919, no 65, pag. 18 en 19 (GAZ).
19. - Advertentie in de "Zeister Courant" van 18 december 1920 (GAZ);
- Artikel in de "Zeister Courant" van 24 december 1920 (GAZ).
20. Bron: desbetreffende verslagen van het hoofdstembureau (GAZ).
21. Gegevens volkstelling 1930 (CBS):

geboortejaren inwoners Zeist van wie R.K. in %

1930-1921	4.291	828	19,3
1920-1911	4.431	718	16,2
1910-1901	4.274	722	16,9
1900-1891	3.426	551	16,1
1890-1881	2.894	418	14,4
1880-1871	2.502	296	11,8
1870-1861	1.852	218	11,8
1860-1851	859	81	9,4
ouder	225	24	10,7
<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
totaal	24.754	3.856	15,6

22. Zie: "Een historische schets van katholiek Zeist".
23. Gegevens over kandidaten: zie adresboeken.
24. Raadsnotulen gemeente Zeist, 24 juni 1941 (GAZ).
25. - "Te volgen model voor de aanbeveling van leden van het kiescollege voor de verkiezingen van een tijdelijke gemeenteraad", bijlage III, behorende bij de brief van 27 juli 1945 van de Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht (FAR);
- "Zeister Post", 1e jaargang, no 45, 13 oktober 1945.
26. "Zeister Gemeentestem", verkiezingsuitgaven van de K.V.P., afdeling Zeist, 1946 (FAR).
27. "Zeister Post", 2e jaargang, no 60, 27 juli 1946 (FAR).
28. "Zeister Post", 2e jaargang, no's 60 en 64, resp. 27 juli en 10 augustus 1946 (FAR).
29. - Communiqué A.R.P., K.V.P., C.H.U., P.v.d.V. en S.G.P.: "De wethoudersverkiezing te Zeist", 1946 (FAR);
- "Manifest "Aan de Kiezers van Zeist"", verspreid door de P.v.d.A.-fractie naar aanleiding van de wethoudersverkiezing van 1946 (FAR).
30. - Kopy brief J.P.M. Ruijs (voorzitter K.V.P., afdeling Zeist) aan J.W. Andriessen (landelijk K.V.P.-voorzitter), ongedateerd, 1947 (FAR);
- Schrijven Departement van Binnenlandse Zaken aan de voorzitter der K.V.P., Zeist, 4 juni 1947 (FAR).
31. "Het Utrechtsch Katholiek Dagblad", van 7 november 1948, resp. van 16 juni 1949 (FAR).
32. Bron: krantenverslagen over de verkiezingsuitslagen, resp. bureau verkiezingen gemeente Zeist.
33. Krantenverslagen verkiezingsuitslagen gemeenteraad, 1953, resp. 1962.

34. Leefstijdsopbouw totale bevolking Zeist versus r.k. bevolkingsgroep: bron: volkstelling 1960 (CBS):

	tot. bevolking	aant. R.K.	% R.K.
0 - 24 jaar	21.834	5.206	23,8
25 jaar en ouder	29.790	4.988	16,7
totaal	51.624	10.194	19,7

35. Bron: bureau verkiezingen gemeente Zeist.

GAZ = Gemeente-archief Zeist

CBS = Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg

PAJ = Parochie-archief St Joseph, Zeist

FAR = Familie-archief Ruijs

Raadsleden R.K. Kiesvereniging, RKSP, KVP 1908 - 1980

1908 - 1911: A.G. van Melsen

1911 - 1917: A.G. van Melsen

1919 - 1923: ir A.F.C. de Pont (in december 1919 opgevolgd door J. van der Linden)
J.H. Grundmeijer

1923 - 1927: J. Bode
G.F. Geytenbeek

1927 - 1931: J. Bode
G.F. Geytenbeek

1931 - 1935: J. Bode
G.F. Geytenbeek

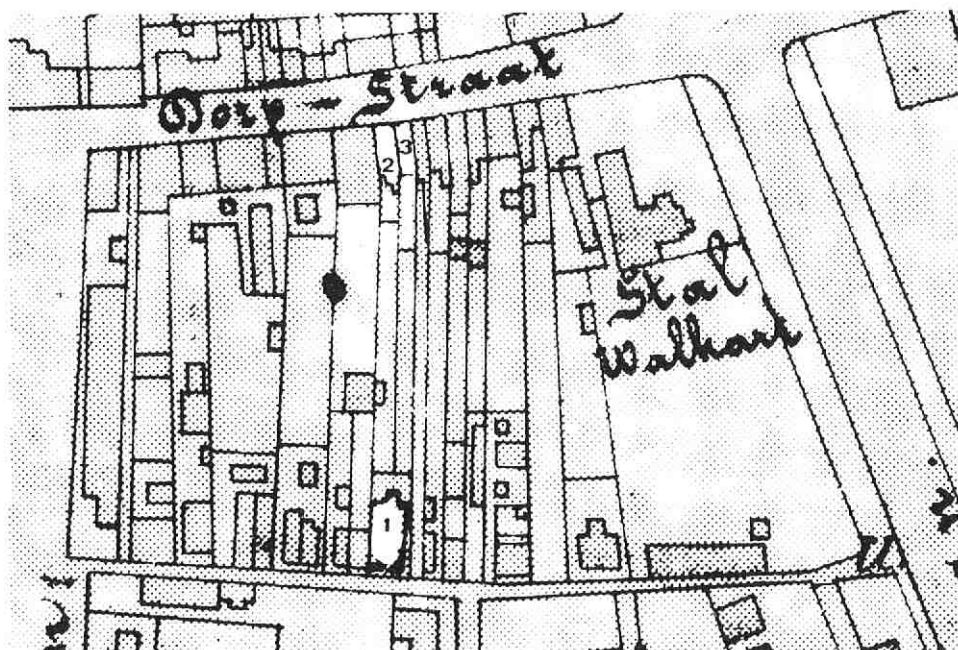
1935 - 1939: ir N. Perquin
G.F. Geytenbeek

1939 - 1941: N. Neele
G.F. Geytenbeek

1945 - 1946: N. Neele
J.P.M. Ruijs
drs M.M.A.A. Janssen

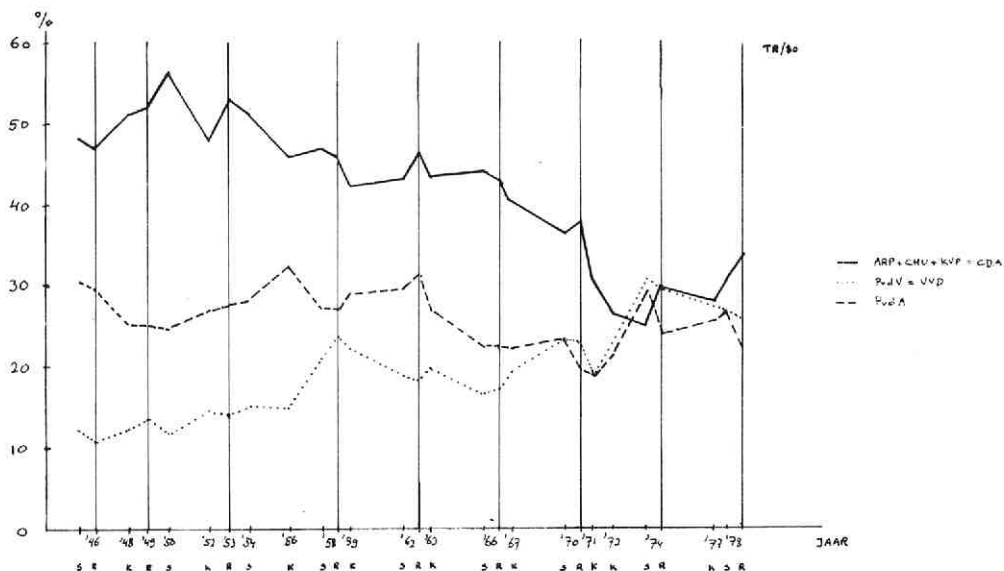
1946 - 1949: N. Neele
J.P.M. Ruijs
drs M.M.A.A. Janssen

- 1949 - 1953: J.P.M. Ruijs
 N. Neele
 drs M.M.A.A. Janssen (in 1950 opgevolgd door
 C. Dhondt, in 1952 weer terug in de raad)
 H.J. de Goede
- 1953 - 1958: J.P.M. Ruijs
 N. Neele
 H.J. de Goede
 H.J. Smit
- 1958 - 1962: H.J. Smit
 N. Neele
 H.J. de Goede
 J.J. Smulders
 mevr. mr W.Th.M. van Kerkhoff-Leenders (in
 1960 opgevolgd door H.C.A. Adelaar; deze nam
 in juli 1962 ontslag, in welke vacature i.v.m.
 de raadswisseling niet meer kon worden voor-
 zien)
- 1962 - 1966: H.J. de Goede
 A.A. Fluitman
 ir J.P.J.M. Voskens
 N. Neele (in 1964 opgevolgd door A.A. van
 Dorrestein)
 J.J. Smulders
- 1966 - 1970: H.J. de Goede
 ir J.P.J.M. Voskens
 J.J. Smulders
 A.A. van Dorrestein
- 1970 - 1974: H.J. de Goede
 A.A. Fluitman
 mr R.F.M. van der Weerd
 A.A. van Dorrestein
- 1974 - 1978: A.A. Fluitman
 mr R.F.M. van der Weerd
 A.A. van Dorrestein
- 1978 - : mr R.F.M. van der Weerd
 drs Th.G.P.M. Ruijs
 A.A. van Dorrestein.

Détail kaart van Zeist, circa 1880

1. Noodkerk parochie H. Joseph, 1843-1846, rond 1880 door de families Van Dijk en Van Ling verbouwd tot twee woonhuizen (resp. Jufferstraat 30 en -voorheen- Jufferstraat 32). Een fragment van de voorgevel van dit gebouw is nog zichtbaar bij de gevel van Jufferstraat 36.
2. Huis familie Van Ling, momenteel 2e Dorpsstraat 47/49.
3. Huis met tapperij familie Van Dijk-Uylenbroek, in 1879 eigendom van Willem van Dijk (nu café Bert van Soest, 2e Dorpsstraat 45).

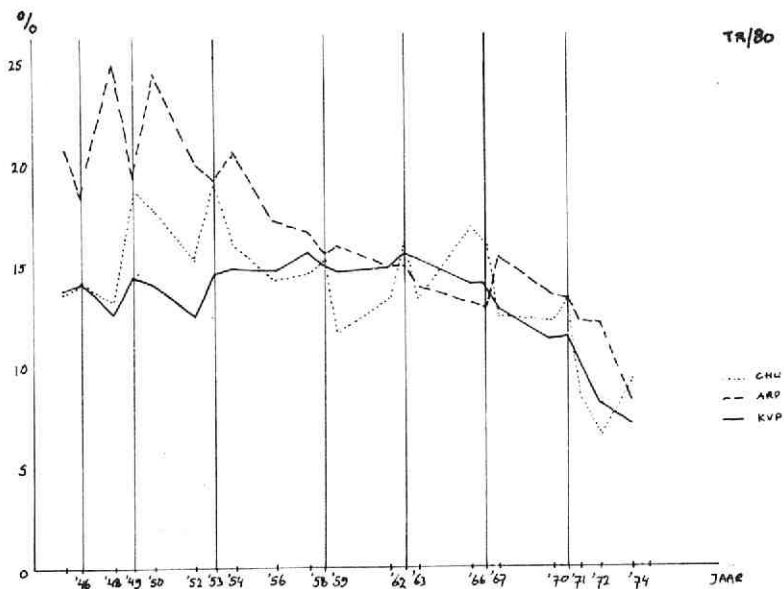
Verkiezingsuitslagen 1946 - 1980

R = Raadsverkiezingen

S = Statenverkiezingen

K = Kamerverkiezingen

(De lichte terugval voor de K.V.P. bij de landelijke verkiezingen in 1948 en in 1952 was het directe gevolg van de - katholieke - lijst Welter; in Zeist behaalde deze lijst resp. 1,7% en 2,3% van de stemmen)

Statistiek van raadsleden

Foto's

Deze zijn beschikbaar gesteld door, resp. afkomstig uit:

- prof. dr A.G.M. van Melsen (afb. 1);
- foto-archief gemeente Zeist (afb. 2a, 5 en 7);
- "gedenboek, ontstaan en dertigjarige werkzaamheid van den diocesanen Bond van r.k. Werkliedenverenigingen in het aartsbisdom Utrecht", 1923 (afb. 2b);
- mevrouw A. Janssen-Jansen (afb. 3);
- H.J. de Goede (afb. 4);
- F.H.S. van Elst (afb. 6).

1 A.G. van Melsen met echtgenote en oudste zoon

2a

De gemeenteraad van Zeist, raadsvergadering van 18 maart 1920

van links naar rechts zittend:

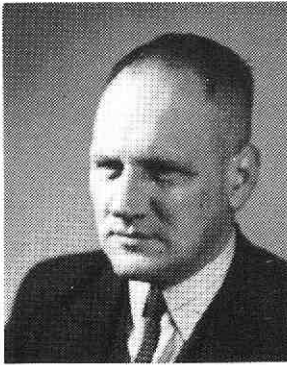
1. G. van den Brink
2. D.J. van Nieuwenhuizen
3. mevrouw Bakhuis-Wolters
4. J. Knipschild
5. S.G.T. Bendien
6. jhr mr F. van de Poll
7. ds L. Adriaanse, wethouder
8. burgemeester mr C.J. baron Van Tuyll van Serooskerken
9. secretaris G.J. Hungerink
10. G.H. Aalfs, wethouder
11. mr C.C.W. van Romondt Vis
12. mr F.A. Beunke
13. J. van der Linden
14. J.M. Paap

afwezig waren: de raadsleden Balhuizen, Grundmeijer en Stoové

J. van der Linden vormde met J.H. Grundmeijer (niet op de foto) de r.k. fractie in de raad

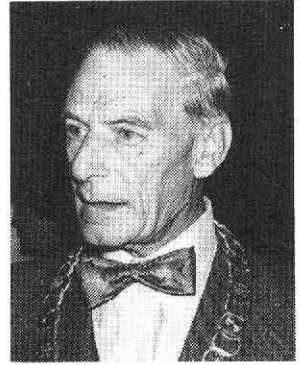
2b J.H. Grundmeijer

3

4

5

3 M.M.A.A. Janssen, wethouder van september-december 1946

4 H.J. de Goede, wethouder van 1962 tot 1974

5 A.A. Fluitman, wethouder van 1974 tot 1978

6 Burgemeester Korthals Altes, wethouder Ruijs (1946-1958) en pastoor Overmaat (Opening van de Maria Goretti-school aan de Tulpstraat, 1955)

7 De K.V.P.-fractie tijdens de begrotingsdebatten in 1961, met uitzondering van de heer H.J. Smit V.l.n.r.: Neele, De Goede, Smulders en Adelaar